

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

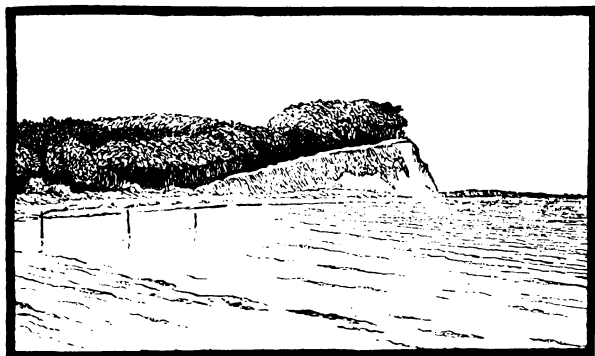
XV. HEFTE
FRA ULKEBØL SOGN
AF
J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI
SØNDERBORG 1939

FRA ALS OG SUNDEVED

XV. HEFTE
FRA ULKEBØL SOGN
AF
J. RABEN

Oldtidsminder i Ulkebøl Sogn.

I Sognet kendes over 200 jordfaste Oldtidsminder, men den største Del af dem er overpløjet og stærkt udjævnet. De Høje, der ligger i Statsskovene, er for største Delen bevaret.

I Sønderskoven er over 50 Høje bevaret. I den vestlige Udkant, hvor Søndre Landevej fra Sønderborg fører ind i Skoven, ligger en Gruppe paa en halv Snes Bronzealderhøje. En Gruppe paa 10 Høje ligger nær Vøjen mellem Fiskerhytten og Skovridergaarden. Paa Arnbjerg og Helsbjerg strækker sig en Højgruppe paa ca. 30, til dels ret anselige Høje, ud mod Stenholt. En stor Høj, »Granhøj«, ligger paa Skovridergaardens Mark, der staar paa den en Gruppe af Grantræer, som Skovrider Ulrich lod plante i 1862. Enkelte Gravhøje findes spredt i Skoven.

Paa »Helsbjerg« ligger en Sten med skaalformede Fordybninger. Den ligger formodentlig paa sin oprindelige Plads ved Foden af en Gravhøj. En anden Sten med skaalformede Fordybninger ligger i Nærheden af »Kongebøgen«, mellem Skovridergaarden og Søndre Landevej.

I Statsskoven »Arnkilsfrede« findes ligeledes en Del bevarede og tildels anselige Gravhøje. I den østlige Del, hvor Skelbækken munder ud i Augustenborg Fjord, ligger et ødelagt Dyssekammer. Paa en af Stenene, tilsyneladende et afsprængt Stykke af Dækstenen, ses en Del skaalformede Fordybninger. En Sten med en indgneden Skaal staar i Nærheden af en Høj inde i Skoven.

Af større Højgrupper ses flere Steder Tomter, saaledes har der ved Stenholt og omkring Klinting ligget henved en Sues Høje, fjorten Høje har ligget mellem Straabjerggaard og Ulkebøldam; en større Samling har ligget omkring Gaarden Frydendal. Ved Abildgaard kan tælles Tomter af ca. 25 Høje foruden den endnu bevarede »Bukkeshøj« og 13 Høje i Abildgaards Skov, som Gaardejer Hans Petersen for nogle Aar siden lod fredlyse. I en af Højene i Skoven er et smukt Dyssekammer bevaret. —

Mellem Glasergaard og Vollerup ligger 7 overpløjede og stærkt udjævnede Høje. En Række Stenaldergrave følger Alssund over Hestehaves og Rønhaves Marker. Desuden findes mindre Grupper og enkelte Grave spredt over Sognet.

Mest kendt er det smukke Dyssekammer ved Jørg. Mikkelsens Gaard i Klinting. Mel-

lem Klinting og Vollerup laa »Skærshøj«, ved Straabjerggaard »Mølhøj«, og Øst for Klinting »Bremsten«, hvor der har været stensatte Grave. Stenkamre kendes fra Ulkebøldam, Vibækgaard, Tombølgaard, hvor en Runddysse, »Stenneshøj« kaldet, blev ødelagt omkring 1870. Marknavne som Morhøj, Dækhøj, Kolhøj, Nørringhøj, Rohøj, Skikhøj, Skenkist, Skorpehøj o. m. a., taler om forsvundne Gravhøje fra Sten- eller Bronzealderen.

Øst for Tombølgaard er der flere Gange fundet Gravkar fra den romerske Jernalder. Et betydningsfuldt Fund kom frem i Efteraaret 1932. Karlen, der pløjede, lagde Mærke til, at der kom Karskaar frem. Fru Dethlefsen, Tombølgaard, sendte Meddelelse til Sønderborg Muséum, der straks foretog en

Lerkar med Bronzeskaal fra Tombølgaard.

Undersøgelse, der førte til et overraskende Fund.

De Skaar, som Ploven havde revet op, hørte til seks forskellige Gravkar, som alle var ødelagte allerede ved tidligere Pløjning. Ved at undersøge den nærmere Omgivelse, kom et nyt, stort Fund frem.

I en Dybde af ca. 35 cm. stod et stort Lerkar, over hvilket en stor Bronzeskaal var lagt som Laag.

Karret var knust, men Indholdet var næsten uforstyrret. Det store Kar har et Tværmaal af 46 cm og en Højde af 26 cm. Den pragtfulde, men stærkt medtagne Bronzeskaal er provinical-romersk Arbejde og stammer maaske fra Moselegnene. Karret var rigt udstyret med Gravgoods. Foruden de brændte Ben fandtes en Mængde Genstande af Bronze og Jern, Glas- og Ravperler, Brudstykker af en Bøjlenaal af Sølv og et itubrudt romersk Øsekar af Bronze. Der fandtes Rester af to Drikkehorn, Randbeslag, Dupsko og Knap. Desuden fandtes to Par Bronzefødder til Drikkehorn. Dette Fund har sin særlige Betydning, da her for første Gang har kunnet eftervises Drikkehorn med Fødder.

Fru Dethlefsen fortjener Tak for, at hun gjorde Muséet opmærksom paa Fundet og

overlod det samlede Fund til Muséet paa Sønderborg Slot. Et stort, smukt Gravkar blev fundet paa samme Sted i 1925.

Et andet Gravkar fandtes 1935 under Grusgravning paa »Rævehøj« ved Ulkebøl. Det ejendommelige Ornament, som løber omkring Karret, lidt under Halsen, maa betragtes som lutter Ansigter: Øjne, Næse og Mund. Det kan regnes til de saakaldte »Ansigtsturner«. Karret indeholdt brændte Ben, men intet Gravgods. Det blev givet til Muséet paa Sønderborg Slot.

Ansigtsturne fra Ulkebøl.

Bopladser fra den romerske Jernalder findes næsten overalt i Sognet. Stærke Kulturlag med Karskaar og Affald er fundet i Sønderskoven ved Klinting, Møllestedgaard, Bagmose, Ulkebølskov og mange andre Steder i Sognet.

Ved Omlægningen af Mommarmarkbanen i 1932 fandtes i den østlige Udkant af Volle-
rup en Hustomt fra den tidlige Middelalder. Fundene fra denne Tomt bliver opbevaret paa Sønderborg Slot.

En Middelalder-Vej ved Kær.

I Efteraaret 1936 afdækkede Sønderborg Muséum et middelalderligt Vejanlæg i Nærheden ved Kær, hvorved en gammel Tradition har fundet sin Bekræftelse.

Efter Folkemunde skal nemlig Herremændene fra Rønhave have haft deres egen Køre- og Ridevej til Sønderborg. Den var lagt uden om Kær og Hestehave, og den maatte ikke benyttes af andre end Herremanden og hans Følge.

Man vidste, at der omtrent paa samme Sted har ligget en Fodsti fra Hestehave lige mod Sønderborg, og syd for Kær By munde de den ud i Sønderborg-Vejen. Ældre Folk husker godt denne Sti fra deres tidligere Barneaar, og den kaldtes »e Ri'sti«. Et Sted, hvor Stien er gaaet gennem et Hegn, kaldes endnu »Ridelaagen«, og man husker ogsaa »e Vajstej«, hvor Vejen førte gennem Bækken, der løber ud i Kærvig.

Det interessante Fund har nu stadfæstet Rigtigheden af de gamle Traditioner.

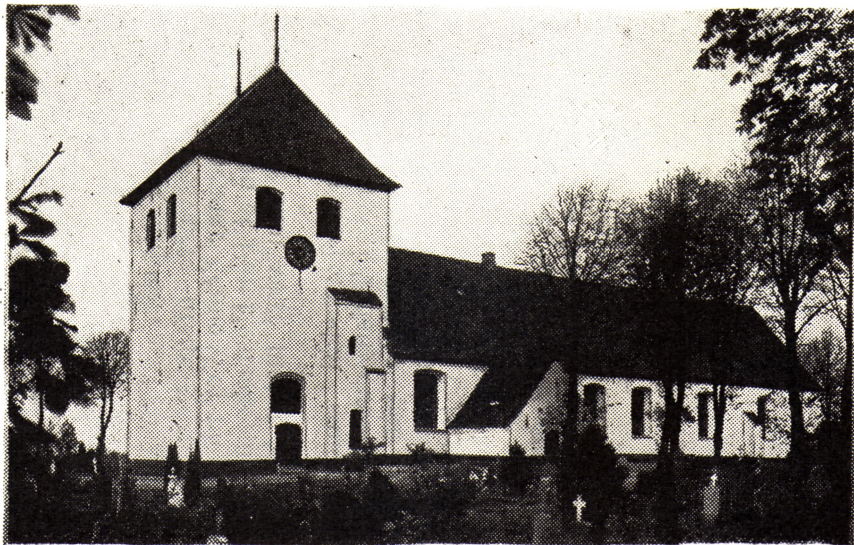
Da Gaardejer Peter Hansen i Kær slæbte Jord ud til Opfyldning af et Engskifte, skete Opdagelsen. Man stødte paa en langstrakt Brolægning. 35 Meter af Brolægningen blev kørt bort, men da man opdagede, at Brolægningen førte videre ind i Marken, tilkaldte man Muséet.

Der blev afdækket en halv Snes Meter af Brolægningen, som viste sig at være en gammel Kørevej, der var ca. 2,30 Meter bred. Før Jorden blev slæbt ud, har Vejen været dækket af et Muldlag paa ca. 40 Centimeter, der har lagt sig over den i Tidens Løb. Paa

begge Sider er Vejbanen støttet af store Sten. De fleste er sat paa Højkant. Midt paa Banen ligger der lignende store Sten i lige Linje, der deler Vejen i to Halvdele, som er belagt med 1 til 2 Lag mindre Sten. Hjulsporene ses tydeligt, og de viser, at Vognhjulene har siddet ca. 1,10 Meter fra hinanden. Desværre afslører intet Fund noget om, hvornaar denne Vej blev bygget. Der fandtes kun et Par Hesteskosøm, som jo imidlertid godt kan være meget yngre end Vejen.

Vejens Oprindelse skal sandsynligvis søges langt tilbage i Tiden, maaske Middelalderen, da Herremændene paa Rønhave havde deres Storhedstid. Hølekerne til Rønhave har jo spillet en ret betydelig Rolle indenfor den alsiske og sundevedske Adel, og usandsynligt er det ikke, at de har ladet Vejen anlægge til deres Bekvemmelighed, medens Bønderne har maattet køre paa de opkørte og daarlige Veje ved Siden af.

Ulkebøl Kirke.

Kirken.

Anno 1022 oprettedes Fyns Stift med Bispesæde i Odense, og Als og Ærø blev lagt ind under dette. Efter Kristendommens Indførelse byggedes overalt i Landet Kirker, først vel nok Trækirker af Stavværk og med Lerklining, som Byggemaaden den Gang var. Under Valdemar den Store blev de fleste Kirker bygget ny i Sten og Kalk. Den ældste Del af Ulkebøl Kirke, der er bygget af Kampesten, stammer antagelig fra sidste Halvdel af det 12. Aarhundrede.

»Ulkebølae« nævnes i et Dokument fra 1245, i Jordbogen fra 1231 nævnes Clintyngy. (Klinting) som Kongsgods. Af Ulkebøls Historie fra Middelalderen er kun lidet bevaret. Som senere meddeles, brændte Præstegaarden i 1698, og Pastor Harboe beklager Tabet af en »stor Del af sine Manuskripter«, der blev ødelagt ved Branden. Ved denne Brand vil altsaa en stor Del af Optegnelserne om Sognets Forhold være forsvundet. Kun den i 1691 paabegyndte Kirkebog og to Dokumenter fra 1683 og 1690 blev reddet. Derefter giver Præstearkivet kun Oplysninger om de sidste 200 Aar, og disse Oplysninger er endda meget mangelfulde.

Kirkens ældste Bygningsform er den romanske. Efter at den i 1787 er bygget om og forstørret, hører den til vore største Landsbykirker.

I Kirkebogen staar under Aaret 1790 følgende Bemærkninger af Pastor Peter Petersen Hoeck (1770—1808):

»D. 5. Martii blev vores nye Orgelværk bestaaende af 25 Stemmer, færdig og afleve-

ret; efter at Kirken 3 Aar i Forvejen, nemlig 1787, var, Taarnet undtaget, bleven ny opbyggt og 11 til 12 Alen længere gjort. Gud, lad begge længe staa til Din Ære og denne Menigheds sande Opbyggelse, saa at Dit store Navn i denne Menighed altid maa helliges! Amen!«

Deraf fremgaar, at Kirken 1787 har været 11—12 Alen kortere end den nu er. Det er altsaa Koret, der er blevet bygget til. Sydmuren med Undtagelse af Koret er endnu den gamle Kampestensbygning, Nord-siden er bygget om. Det brede Taarn er en tidlig gotisk Tilbygning de svære Piller mod Skibets Ydermure tyder paa, at Kirken har været hvælvet. Ligeledes har det nederste Taarnrum været hvælvet, og det har med den store, 1787 tilmurede Rundbue været en Del af Kirkerummet, ligesom det øvrige, med Stolestader. Taarnrummet kaldes endnu den gamle Kirke.

Vaabenhuset er en Tilbygning fra en yngre gotisk Tid. Ved Ombygningen i 1787 er Nordportalen og de gamle Vinduer forsvundet. Sydportalen, Indgangen fra Vaabenhuset, er endnu den gamle. Den ny Korgavl med sine moderne Vinduer er smagløs. I en lille Udbygning fra Taarnet fører Vindeltrappen op.

I Stedet for de gamle Hvælvinger fik Skibet en Tøndehvælving og en kantet Korafslutning. I Østgavlen er Præstedøren og paa begge Sider af denne et trekantet Rum, af hvilket det ene benyttes som Sakristi. I den østre Ende af Sydmuren er det gamle Vægskab blevet indmuret, der har været bag

Alteret og tjente til Opbevaring -af Alterkarrene

Indtil 1888 havde Kirken intet særskilt Kor. I Østenden var Alteret og derover Prædikestolen bygget ind. Denne blev dog ikke benyttet mere fra Pastor Nicolai Clausens Tid. Da Menigheden ikke godt kunde forstaa hans Tale fra Prædikestolen over Alteret, blev en ny Prædikestol bygget i Kirkens Sydside kort efter 1810. Denne Prædikestol opbevares paa Sønderborg Muséum.

En ældre, rigt udskaaret Prædikestol blev foræret til Kirken af Henrik Holck og Hustru paa Rønhave. Den havde følgende Indskrift:

(»1547. Gots wordt to forderung ond lowe heffe Henrik Holck ond frow Magdalene sin ehfrow dessen predichstohl laten bueven, erem kerspelkerk tou Tyirade is dit gottliche werk fullenbracht«

»1547. Guds Ord til Fremme og Ære har Henrik Holck og Fru Magdalene, hans Ægtehustru ladet bygge denne Prædikestol, til Pryd for deres Sognekirke er dette gudelige Værk fuldbragt.«)

Denne Stol er forsvunden, vistnok ved Ombygningen i 1787.

Bag Prædikestolen, over Alteret, var det store Orgel anbragt. Paa begge Sider af Koret fandtes lukkede Kirkestole, alt i Rokostil.

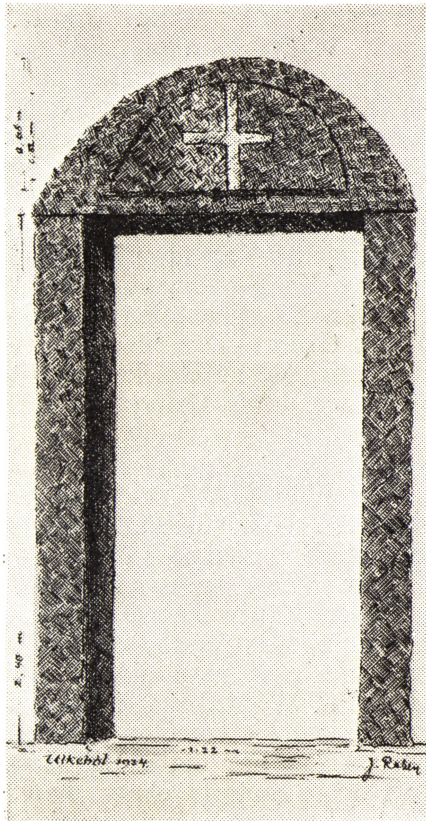
1888 blev Alter, Orgel og de lukkede Stole fjernet. Koret blev lagt højere, saa det nu er hævet over Kirkegulvet med to Trappe-

trin. Loftet blev hævet, saa at en Korbue nu skiller Skibet fra Koret. Paa Vestemporen byggedes et nyt Orgel, der leveredes fra Firmaet Marcussen & Søn i Aabenraa for 7,225 Mark. Façaden af det gamle Alter med Hertug Frederik Christians Navnetræk og Krone blev benyttet dertil.

Et ældre Orgel, »et Orgelværk af 6 Stemmer«, ligeledes en Gave fra Henrik Holck paa Rønhave, havde Kirken endnu paa Pastor Nic. Harboes Tid (1690). Derefter har Kirken været i Besiddelse af et Orgel siden omkring 1550. Dette Orgel blev i 1689—90 ombygget af Orgelbygger Elias Wermich fra Ærøskøbing mod et Vederlag af 90 Mark. 1698 blev det atter repareret, og igen i 1717 maatte det underkastes en større Reparation. Dertil »betalte Sognet selv den største Del«. 1768 blev Orgelet ganske ubrugeligt, og »et nyt byggedes af Orgelbygger Busch for 500 Rigsdaler«. Dette Orgel blev flyttet og ombygget ved Kirkens Ombygning i 1787—90. Orglet staar endnu, det bærer Hertug Frederik Christians Navnetræk.

Sydportalen.

Ved Istandsættelsen af Ulkebøl Kirke i Aaret 1924 opdagede Provst Thyssen, at Sydportalens romanske Granitportal endnu stod bevaret under Kalkpuds fra en senere Tid. Det er Døren, der nu fra Vaabehuset fører ind i Kirken. Provsten har ladet Døren rense, og nu staar den igen i sin gamle Skikkelse. De slanke 2,4 Meter høje Granitstolper er hugget af ét Stykke. I Overliggeren er der i det halvrunde Buefelt udhugget et Kors med ulige Korsender.

Kirkens gamle Sydportal.

Ved den gennemgribende Restavrering i Aaret 1924 ved Arkitekt Thomas Havning fik Kirken nye Stolestader, da de gamle var brøstfældige. I Stedet for de to gamle Kakkelovne blev der anskaffet et nyt Varmeværk. Kirken fik elektrisk Lys, Loftet blev vasket og Væggene rensede og kalkede. Alt

Kirkens Træværk blev malet. Restavreringen kostede 36,000 Kroner, hvilket Beløb blev laant af Sognets Beboere.

Et Stykke Træ af de gamle Stole er opbevaret i Sakristiet. Der er udskaaret Navn og Aarstallet 1648. Navnet Frost stammer fra det gamle Bol ved Sundsmark Station, nu tilhørende Gaardejer Lawaetz.

Ved Anlægget af Varmeværket fandtes en Del Grave og Kister hensat under Kirkegulvet. Foran Prædikestolen blev der fundet en muret Grav. Den blev ikke aabnet, men man mener, det er Holckernes fra Rønhave, der havde deres Gravplads i Kirken.

Altertavlen.

Altertavlen i Ulkebøl maa betegnes som et af de største Kunstværker i vore nordslaviske Kirker: Det skal være Antwerpen-Arbejde, Byen Antwerpens Mærke, en Haand, findes nemlig paa to Steder. Hvem Kunstneren er, véd man ikke. Adalbert Nathali, indtil 1904 Professor i nyere Kunst-historie ved Kiels Universitet, mener, at det er den samme, der har malet Billederne paa Fløjene og lavet Skulpturerne; han sætter Maleriernes Kunstværdi højere end Plastikkens. Alteret har fire Fløje med seks Billeder.

Det lukkede Alter viser paa Fløjenes Yderside Billeder af St. Franciscus' Historie, til højre med Korset og Kristusbarnet, til venstre Stigmatisationen, det Under, ved hvilket Frans af Assisi saa den svævende Korsfæstede og modtog Korsfæstelsesunderne. (Assisi er en By i den italienske Pro-

vins Perugia, hvor St. Franciscus fødtes og ligger begravet.)

Ved aabnede Yderfløje ser man paa Ydersiden af disse til venstre Maria Bebudelse og til højre Bebudelses-Engelen. Paa Inderfløjenes Yderside Maria med Barnet og den hellige Katrine.

Malerierne paa dette Alterværk minder om de gamle nederlandske Mestre, særlig om Hans Memling. Hele Værket er et prægtigt Eksempel paa gotisk Alterkunst fra Tiden kort efter 1500, da Renæssancen allerede havde holdt sit Indtog som den bestemmende Kunst.

Det aabne Alter — et Billedskærerarbejde, der staar i Rang med Brüggemanns og Gudewerths Værker — viser i Hovedbilledet Kongernes Tilbedelse. Derover Marias Kronesing. De aabne Fløje er tværdelte med hver to Billeder af Jomfru Marias Liv, den hellige Familie og Marias Død. Derunder Fremstillingen af en Gregorsmesse, og paa den anden Side St. Katrines Martyrium.

I »Tilbedelsen« er Marias Billede af yndefuld Skønhed. Hun er smykket med en prægtig Guldkrone og Klæder med rige Følde. Med begge Hænder holder hun Barnet paa Skødet, hun sidder paa en gylden Trone og er Midtpunktet, hvorom alle Skikkelser er grupperet. Den hellige Familie og Jomfru Marias Død er af samme Skønhed. Enhver Enkelthed af dette Værk stemmer til Andagt.

Det nederste Billede til højre er den saakaldte Gregorsmesse, det er en Vantros Omvendelse til Troen paa det hellige Sakramente ved Pave Gregor d. Ottende (død 604). Paa Billedets Alter staar et lille Krucifiks

Alteret.

mellem to Lysestager, i Forgrunden staar Kalken, i hvilken Blodet flyder. Ved Pavens Bøn sker Underet, Blodet fra Jesu Vunder flyder ud i Kalken. Paven knæler foran Alteret.

Billedet til venstre af den hellige Katri- nes Martyrium er ogsaa fuldt af Alvor og Skønhed. Denne Hellige var en Kongedat- ter, som for Troens Skyld skulde flettes paa Hjulet. Men pludselig gik dette itu, og hun døde saa Sværd døden. Legenden beretter, at hendes Fader vilde tvinge hende bort fra den kristne Tro, men Lynet slog ned paa ham og dræbte ham for hendes Fødder. Paa Bille- det knæler Katrine ved Siden af det endnu ikke itubrudte Hjul; paa Jorden under Hju- let ligger den dræbte Fader. Katrine bærer en Krone, der kendetegner hende som Konge- datter. Bøddelen, der allerede har draget Sværdet, lægger sin Haand paa hendes Skul- der. En usigelig Foragt lyser ud af Skarp- retterens Øjne, og han venter utaalmodigt paa det Øjeblik, da han kan føre sit Hug.

Ud fra Katolicismens Forestilling taler Alterets Enkeltheder et alvorligt og griben- de Sprog. Der ligger tillige over dette Alter en Højtidsstemning, som den aldrig glem- mer, der har dvælet en Stund ved Mester- værket.

Nu vil man spørge: Hvorledes er dette Alter kommen til Ulkebøl? — Der findes ingen Optegnelser derom, men den Tanke ligger nær, at det er en af Holckerne paa Rønhave, Godske eller Bertel Holck (død 1535), der har givet Alteret til Kirken, lige- som Henrik Holck 1547 gav Kirken en prægtig udskaaret Prædikestol og et Orgel.

Ved den tidligere Ombygning har man kasseret dette herlige Alter og givet det en Plads paa Pulpiturets Væg. Foranlediget af Landskonservator, Professor R. H a u p t, fik Menighedsraadet den 3. Novb. 1887 en Skrivelse fra Geh. Regeringsraad og Konservator for Kunstindustrimuséet, Professor Dr. Per-sius i Berlin, med det Forslag at Kunstindustrimuséet i Berlin skulde foretage en Restavrering af Alteret og Korsgruppen. Menigheden kulde betale 1000 Mark, og Staten vilde saa overtage Resten af Transporten. Menigheden tog imod Tilbudet, og i Aaret 1890 kom Alteret og Korsgruppen tilbage og blev anbragt paa den nuværende Plads. Restavreringen og Transporten kostede Mk. 2075,60 Det er uforstaaeligt, at man i tidligere Tid kunde miskende et saadant Kunstværks Værdi. Som det nu staar, er det en Helligdom baade som Alter og som et Mesterværk af høj, ædel Kunst.

Paa Alteret staar fire smukke Lysestager, to fra den gotiske Tid og to fra 1787.

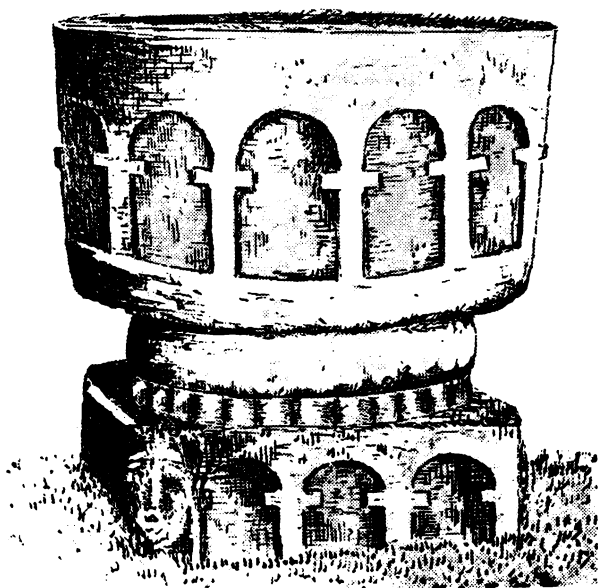
Korsgruppen.

Over Alteret findes et smukt Værk fra det 13. Aarhundrede. Krucifikset er læggestort. Sidefigurerne 1,25 m. Før Kirkens Ombygning i 1787 har Korsgruppen vistnok haft Plads i Korbuen. Man har saa den Gang ikke fundet det smuk mere, men hængt det op i Taarnrummet, indtil man i 1888 fik Øjet op for den Skønhed, man den Gang havde ringeagtet. Samtidig med det gamle Alter blev Korsgruppen restavreret i Berlin. 1890 fik Gruppen sin nuværende Plads over Alteret.

Hvor ædel og smuk Korsgruppen end er, den passer ikke paa Alteret. Taget hver for sig er begge Dele af høj kunstnerisk Rang, men hvad Tidsalder og Stil angaar er de saa langt fra hinanden, at de ikke med Rette kan forenes til en Gruppe. Begge Dele vilde virke bedre hver for sig. Men en eventuel Flytning er et Spørgsmaal, Menighedsraadet maa skønne om.

Døbefonten.

Den gamle romanske Døbefont stod indtil 1930 som »Blomsterpotte« i Haven paa Bosagergaard. Samme Aar blev den erhvervet for 200.— Kr. af Ulkebøl Menighed. I en Tid hen mod Midten af 19. Aarhundrede,

fundt man de gamle Granitfonter ikke mere »tidssvarende« og mange Kirker har solgt eller taget dem ud af Kirken og erstattet dem med værdiløse nye Fonter. Saaledes er det gaaet i Havnbjerg, Sottrup, Ullerup og andre Steder, hvor de gamle imidlertid er kommet ind i Kirkerne igen, og saaledes maa det ogsaa være gaaet til i Ulkebøl. —

Den smukke Font stammer fra det 13. Aarhundrede.

Klingpungen.

er anskaffet i 1773.

Klokkehuset.

Ligesom de fleste af Egnens Kirker har Ulkebøl Kirke haft et Klokkehus, tækket med Spaan.

1680 blev den omstøbte Klokke anbragt i Klokkehuset. Efter Kirkeregnskabet blev der

»gifvet Smeden og Tømmermændene, som opskruede den store Klokke og gjorde tømmer Vercket fast og forvarede Klocken med Jern og Søm
— — 3 M.

1689 i Junio lod reparere Klokke-Huset, hvis Tag paa dend ene Side var gandske Bröstfeldig, dertil forbrugt 4000 Spaan
— — a. 10 M. = 40 M.

1698 blev Klokkerne flyttet op i Klokke-taarnet, derved var Klokkehuset overflødig. Det blev revet ned og solgt til den højstbydende i Aaret 1699. Derom melder Regnskabsbogen:

- 1698 »Efter Kirckens høje Patroners gifne Ordre af Dato d. 28. (ulæseligt) Ao. 1696 om Ulkebøller Kircke-Klockers Bortflytning af det gamle Trætaarn og i det grundmurede Kircketaarn op-hængt, hvor til er kommen og anvendt Materialier og Arbejdsløn efter aller nøyeste betængning udi 12 Mænds og Medhielperes nærværelse som følger«
(Her følger Regnskabet over Klokkernes Flytning.)
- 1699 »Er tömmerwercket af det gamle Klocketrætaarn udi Stiftsskrifverens nærværelse taxerit og til den meest Bydende solt for — — — 18 Rd.«

Spiret.

Ulkebøl Kirke hører til de faa, der baade har Taarn og Spir. Det blev ombygget i 1696. 1755 »sattes det vanskelige og reent forfaldene Kirke-Spir ved Marie-Klokken i god, tilforladelig Stand.«

1745 findes i Regnskabet en Udgift til »Marie-Klokken« i Spiret. — Navnet »Marie-Klokken« har den efter Indskriften:

»help yhesus vnde marya vnde
vyrgo Katerina.«

Kirkeklokkerne.

I Taarnet hænger to store Klokker, støbte 1677 og 1609. Den største bærer Indskriften:

Psal. G L.

Laudate Dominum in cymbalis
bene
sonantibus.

Anno 1677 Rege Christiano 5.

Praeposito Du. Johanne Monrado
Pensionario Regio in Ladegaard
Dn

Jacobo Jensenio
Consule Sonderborgensi primario
Pastor ecclesia hujus Du. Christianos
Laurentius
cum ecclesiae senioribus me fondi curavit.
(Gloria in excelsis deo.

Claus Asmussen me fecit. Husum:«

Foruden et smukt Ornamentbaand bærer Klokken flere Reliefer. 1) Kong Christian V., Navnetræk med Krone, 2) Marie ved Korssets Fod, 3) smaa Engleansigter.

Denne Klokke var taget ned i 1917 for at afleveres til Krigsbrug. Den kom imidlertid ikke længere end til Hamborg, hvor den endnu laa ved Krigsslutningen. Klokken kom tilbage og fik atter sin gamle Plads i Taarnet.

Den anden Klokke, lidt mindre, bærer Om- skriften, indfattet i smukke Bladornamenter:

»Anno 1609 Regi Christiano
quarto

Praeside Jacobo Rosenkrantz
Praesule M. Johanne Cantato
Praeposito Johanne Monrado
Pastore Johanno Envaldi
M. Melchior Lucas tho Husum
goedt mi 1609.«

En Klokke, støbt 1599, er forsvunden.

Regning over en Kirkeklokke i Ulkebøl Kirke.

I Ulkebøl Kirkes Regnskab for Aaret 1680 findes følgende Udgifter for Omstøbningen af en beskadiget Kirkeklokke:

Ao. 1680. Først er bleven omstøbt den største Klokke, som var sprukken og aldeles ubrugelig at ringe med, hvorpaa er anvendt følgende Bekostning:

For den gamle Klokke at nedtage og til Klokkestøberen i Husum at henhøre, Vognleje og Fortæring paa Rejsen 37 Rd. 8 Sk.

For stemplet Papir, hvorpaa er skrevet Kontrakten med Klokkestøberen 8 Sk.

For en ny Klokke at føre hid fra Husum, Vognleje 36 Rd. —

Vognmændenes Fortæring paa Hinside Færgen, saa og her i Landet, eftersom de nogle Dage af Storm og Uvejr vare forhindrede, at de ikke kunde faa Klokken over Færgen 12 Rd. 10 Sk.

Færgeløn for Klokken at føre over Færgen frem og tilbage 2 Rd. —

Fortæring, da Klokken blev ophængt i Klokkehuset 4 Rd. —

En Tømmermand for at tilhugge Træværket, hvori Klokken hænger 1 Rd. —

Blef købt at forbedre Jernet med hvorudi den gamle Klokke hang, saa og til at omsmede Kloblen og gøre den større, 4 L Pd. Jern 6 Rd. —

2 Skp. Stenkul 12 Sk.

Smeden til Arbejdsløn 6 Rd. —

Den gamle Klokke vog efter Vejeseddelen (»efter Weyer-Sedelens Liudelse«) 972 L Pd. Støbeløn for hvert Pd. er efter Kon-

trakten 4 s. Beløber sig Klokkestøberens Løn for den gamle Klokke 243 Rd. ---

Den nye Klokke vejer efter Vejeseddelen 1691 L Pd. Haver saa Klokkestøberen af sin egen Materiel dertil givet 719 L Pd., for hvert Pund tillige med Støbeløn er efter Kontrakten 14 s. Beløber sig for 719 L Pd. 629 Rd. 2 s. Er for Klokkestøberens Løn for den hele Klokke, og hvis Materiel han haver forskaffet 872 Rd. 2 Sk.

Klokkestøberens Tjener er givet Drikkepenge 3 Rd. —

Den nye Klokke har derefter med Transport, Omstøbning og Ophængning kostet 1224 Rd. 8 Sk.

Taarnuret

er anskaffet 1743. Regnskabsbogen melder 1743: »— — — til de paa Menighedens saare Længsel og mindelige Bøn efter naadigste Tilladelse ny forfærdigede Kirke-Urværk, er til Urmager Hans Peder Lorentzen efter oprettede Contract af 20. Oktober 1743 udbetalt 100 Rdlr.«

Disse 100 Rdlr., som var laant af Lysabild Kirke, blev betalt tilbage samme Aar.

Præstefølge.

I Greve Christian Holcks Slægtsbog nævnes 1558 blandt Fadderne ved en Daabsfest paa Rønhave »Pastor Peter Brun til Ulkebøl Kirke«.

Pastor Harboe, den 6te i Rækken efter Reformationen (Ao. 1688—1710) nævner sine fem Forgængere ved Ulkebøl Kirke:

1. Petrus Evaldus.
2. Johannes Evaldus — 1621. Paa den ene Kirkeklokke (fra 1600) nævnes han som Præst. Han maa være død 1621, da hans Søn i dette Aar blev Efterfølger i Embedet.
3. Paul Jensen Evald, 1621—1651. Han var fra 1619—1621 Kapellan i Havnbjerg. 1624 har han ladet et Barn døbe af Amtsbroderen i Sønderborg, hvor det hedder i Daabsregistret: Ehrn. Pauwels Fruwe tho Ulkebüll. Han døde 1651. 57 Aar gammel og blev iflg. »Nordborg Kirkebog« begravet Mandagen efter 4. Trinitatis.
4. Janus Rhonæas, Fyonensis, 1651—56. Over denne Præst findes ingen Optegnelser. »Tirsdag post Quasimod. 1656 var jeg til S. Hr. Jens Begravelse i Ulkebøl«, skriver Pastor Andr. Brandt i Nordborg Kirkebog.
5. Christianus Laurentii, Alsaticus, 1656—1688, blev begravet den 13. Marts 1688. I de sidste 5½ Aar var han Provst over Als Sønderherred.

— Om ham fortælles, at han var en modig Mand. — Nede ved Kærvig spøjte det. Der gik to uhyggelige Skikkelser omkring, menneskelige Væsner med grimme, store Dyrehoveder, og de skreg som vilde Dyr. Folk, som mødte dem, løb skrækslagne bort. De klagede til Præsten over dette Spøgeri, men Christian Lorenzen troede ikke paa Spøgelser. Sluttelig fik Sognsmændene deres Præst saa vidt, at han selv vilde overbevise sig om Sagen, og en mørk Aften

besluttede han at gaa ned til Kærvig. En Del Folk fulgte ham ængstelig og i ærbødig Afstand. Da man omtrent havde naaet Vigen, hørtes allerede de uhyggelige Væsners Skrig. Folkene turde ikke gaa længere, men Præsten gik frimodigt videre. Det varede heller ikke længe, før Spøgelserne kom truende hen mod Præsten. Denne hævede sin Støx og raabte: »I den hellige Trefoldigheds Navn! Synk i Jorden!«. Der kom en mærkelig Lyd, men Spøgelserne var borte, og man saa dem aldrig mere.

(Sml. »Sønderjy. Maanedsskrift«, 1932 Nr. 7.)

6. Nicolaus Ludovici Harboe (1688—1710), født 1660 i Halk (Haderslev Amt) som Søn af dav. Præst Ludwig Harboe. 1689 blev han gift med sin Forgængers Enke, Anna, født Brandt. En Søn, Carsten Ludvig H., døbt 9. 9. 1695, blev Kancelliraad, en Datter, Christina Lovise H., døbt 26. 10. 1692, ægtede den senere Pastor Joh. Fr. Lange i Ulkebøl. Harboe døde 1710, 49 Aar gammel. I de senere Aar var han Provst over Als Sønderherred. Hans Billede hænger i Kirken.
7. Bagge Friis, 1711, født i Vilslev (Ribe Stift), hvor Faderen var Præst. Han har selv ført sig ind i Kirkebogen med følgende Notits:

»Anno 1711 den 6. Febr. blef jeg uværdige af Gud og Kongen lovlig kaldet til at være Sogne Præst for Ulekebuill Menighed paa Alsen effter 3 aars møisommelig Feltpræsttjeneste i Ungarn og Skone. Gifve Gud mit Embede maa

lykkes, og min tjeneste i Herren maa være ofverhyrden Christo Jesu behagelig; til Guds allerhelligste Navns Ære og hans dyrekiøbte Menigheds Opbyggelse. Men du, Herre min Gud, som tog mig fra min Faders Hus, og fra mit Fædreland Gen. 24 v 7 og satte mig i et Land, hvor ingen kiendte mig, tag mig ikke bort mitt i mine Dage, og saa længe jeg skal staa for dit altere, da fri mig i Embedet fra ald ond Gierning og frelse mig til dit himmelske Rige. Dig være Ære i ald ævighed. Amen. 2. Trin. 4. 18.

Bagge Friis.«

Bagge kom syg hjem fra Felten. Han var kun godt et Aar i Ulkebøl og døde 1712.

8. Johann Friederich Lange, 1712—1756, skrev ved sin Ankomst til Ulkebøl følgende i Kirkebogen:

»Anno 1712 d. 28. Octobus er jeg underskreffene af Gud og Hans Kongel. Majest. til Danmark og Norge, Kong Friederich den fjerde allernaadigst kaldet til at være Sogne-Præst til Ulkebølle. efterdi jeg haffde tient Gud og Liffguarden til Fods som Felt-Præst 1½ Aar og er jeg introduceret af hans Velærværdighed Hr. Joh. Poulsen i Ketting festo trium regum Anno 1713 effterdi jeg allerede tilforn var Præsteviet af Biskoppen over Sjællands Stift H. Christian Worm udi vor Frues Kirke i Kiøbenhaffn d. 27. May Ao. 1711. Christus, Sjælens store Biskop og Hyrde, som Faarene høre til, give mig fremdeles sin kraffftige Naade, saa at forestaa min anbetroede Menig-

hed i Lærdom og Leffnet, at jeg baade mig og alle dem, som høre mig, maatte gjøre salige. Amen. For hans hellige Fortienestes Skyld. Amen.

Johann Friederich Lange.«

Lange var født i Preetz 1680, Søn af en Præst. Han døde i Ulkebøl den 4. September 1756.

9. Lorentz Lorentzen, 1757 — 1770. Han var født i Sønderborg 1715 som Søn af Rektor Peter Lorentzen, 1738 Kapellan i Brockdorf, 1752 Præst i Asserballe og hertugelig Hofpræst, 1756 kaldet til Ulkebøl, hvor han døde den 12. Juli 1770. 56 Aar gammel.

I Biskop Jakob Rasmus' Visitationsberetning fra Lorentzens Tid hedder det:

»Anno 1765 d. 27. August i Ulkebøl Kirke. Ungdommen fandtes vel oplyst. Kirken i god Stand, og ingen Klage. Psalme 126. 3.«

10. Peter Petersen Hoeck, 1770—1808, født i Rens (Burkal Sogn) den 25. 4. 1734. 1757 blev han Prædikant paa Augustenborg, 1760 Præst i Højst, 1770 kaldet til Ulkebøl. Han er den første Præst her, som blev voceret af Hertugen af Augustenborg. 1795 blev Hoeck Provst over Als Sønderherred og døde den 8. November 1808.
11. Nicolaus Clausen, 1809—1831, født i Meldorf 1755, 1782 Præst i Adsbøl og Graasten, 1786 i Tandslet, og 1809 i Ulkebøl, hvor han blev indtil sin Død den 22. September 1831.

12. Hans Wexels Krog-Meyer, 1832—1864. født d. 31. Maj 1805 i Oslo, Søn af Gymnasielærer Peter Krog-Meyer. Faderen blev 1806 Professor theol. extraord. i København. 1808 Informator for de hertugelige Børn paa Augustenborg, 1819 udnævntes han til Biskop over Als og Ærø, men døde, tre Dage før han skulde have været indført i dette Embede.

Hans Wexels Krog-Meyer kom 1831 som Pastor Clausens Adjunkt til Ulkebøl, og ved Hertugens Gunst udnævntes han 1832 til Clausens Efterfølger. 1840 blev han Ridder af Dannebrog. Hen imod Aaret 1848 kølnedes det venskabelige Forhold mellem Hertugen og Krog-Meyer paa Grund af de politiske Modsetninger. Den 1. August 1864 blev Præsten afskediget paa Grund af sit danske Sindelag.

Ved sin Afsked fra Ulkebøl skrev han den 13. August 1864 i Kirkebogen:

»Efter at være afskediget af den for Hertugdømmet Slesvig indsatte Civilforvaltning, fratræder jeg i Dag den Menighed, hvis i mange Henseende lykkelige Præst jeg i 33 Aar har været, saavel i rolige som i bevægede Tider. Mange Minder træder i denne Stund frem for min Sjæl om den svundne Tid, smukke er det om den Kærlighed, jeg har fundet, ligesom jeg er mig bevidst, at have bragt min kære Menighed mit Hjertes hele Kærlighed. Maatte hver min Eftermand, han være hvo han være vil, finde samme Lykke, samme Glæde, samme Kærlighed som jeg har fundet her, og

maatte Enhver af dem, som skulle komme efter mig, sige, som jeg i dette Øjeblik, ret af Hjertets fulde Grund: »Gud velsigne det kære mig uforglemmelige Ulkebøl«.

Krog-Meyer.«

Allerede den 12. August 1864 fik Krog-Meyer sit nye Kald som Sognepræst til Snoldelev og Tune Menigheder paa Sjælland, hvor han virkede, indtil han tog sin Afsked 1879. Han døde den 20. Januar 1883. En Broder til ham var indtil 1864 Diakonus i Sottrup.

I Ulkebøl Kirkes Kor hænger et Danebrogsflag, det er Pastor Krog-Meyers gamle Flag. Ved sin Afsked fra Ulkebøl tog han Flaget med til Snoldelev Præstegaard, hvor han døde. Her laa det indtil 1920. Paa Afstemningsdagen den 10. Februar bragte Pastor Glahn fra Snoldelev Flaget til Ulkebøl, hvor han overgav det til Ulkebøl Kirkes Forstanderskab. Flaget har faaet Plads over Krog-Meyers Billede i Koret, hvor det hænger som Minde om Sognets gamle Præst.

13. Gustav Waldemar Gardthausen, 1864—1872, født i København den 4. 4. 1807, hvor Faderen var beskæftiget i Rentekammeret, senere kom han som Toldforvalter til Kappel.

G. W. Gardthausen studerede i Berlin og Kiel; efter endt Studium var han en Tid lang Huslærer og beskæftigede sig med digteriske Arbejder. Kong Christian den Ottende, der interesserede sig for Gardthausens Digtning, gav ham

- 1840 et Stipendium til en Italien-Rejse. 1845 blev han Præst i Barmstedt (Holsten), og derfra blev han 1864 kaldet til Ulkebøl. Han døde 1872 af et Hjerteslag. Af hans Digtninger er et større Værk, »Die Ostsee«, af digterisk Betydning.
14. Georg Frederik Jessen, en Præstesøn fra Kværs, er født den 23. Juni 1811. Fra 1840 var han Præst i Abild ved Tønder, indtil han den 3. August 1864 blev konstitueret som Præst i Nordborg (udnævnt 7. 1. 1865). I Marts 1873 kom han til Ulkebøl. 1874 Provst over Als Sønderherred og 1877 over Sønderborg Provsti. Han døde d. 11. Septbr. 1883.
15. Heinrich Christian Sophus Lawaetz, 1884—1902, født d. 24. November 1831 paa Mühlhorst ved Kosel. Efter endt Studium Huslærer. 1862—65 Kapellan i Egense paa Fyn. 1865—71 Præst i Skrydstrup (Tørninglen), 1871—84 i Sottrup. Herfra blev han valgt til Præst i Ulkebøl den 10. Januar 1884. Han døde den 27. Marts 1902.
16. Johannes August Claudius Wernich 1902—1921, er født den 29. Juli 1855 i Rinke-næs, hvor Faderen var Præst. Han blev ordineret den 20. Januar 1884 i St. Michaelis-Kirken i Slesvig. 1883 Kapellan i Øsby, hvor han efter Pastor Jessens Død (1884) forvaltede Embedet indtil 1885. Samme Aar var han en kort Tid Kapellan i Nybøl. 1885 Braderup (Sydtønder). 14. Juni 1888: Oksbøl. I Oktober 1902 kom han til Ulkebøl, hvor han indførtes den 12. Oktober. Søndag den

22. Maj 1921 holdt Pastor Wernich sin Afskedsprædiken og rejste til Slesvig. Han skriver i Kirkebogen:

»Paa Søndag den 22. Maj 1921 holdt jeg min Afskedsprædiken i Ulkebøl Menighed med fyldt Kirke, og saa blev os endnu til Slut saa megen, megen Kærlighed og Venlighed vist, at jeg blev dybt beskæmmet og meget glad derfor. Med dyb Vemod skilles jeg fra det kære Ulkebøl, hvor vi har oplevet saa mange lykkelige Aar ved vor Guds store, ufortjente Miskundhed og med inderlig Tak til Herren og til Menigheden for alt godt! — Gud velsigne dig, kære Menighed, med alt godt, men frem for alt med mange himmelske, evige Gaver i Christo Jesu! O Here, lad dit Rige komme med Lys og Trøst, med Aandens Ild og Kraft fra det Høje til Ulkebøl Menighed! Amen.

Wernich.«

17. E. K. Thyssen, 1921—1931, kom til Sønderborg 1920 efter Genforeningen og holdt sin første Gudstjeneste i Sønderborg Kirke den 27. Juni. Han blev udnævnt til Sognepræst for Ulkebøl Menighed den 15. Juni 1921 og tiltraadte Embedet den 4. September samme Aar. Til Embedet som Provst for Sønderborg Provsti fik han Konstitution den 1. Maj 1920 med Anmodning om at tiltræde Embedet »saa snart ske kan«. Først den 5. April 1923 kom Udnævnelsen som Provst for Sønderborg Provsti.

Provst Thyssen tog sin Afsked 1931. Den 25. Oktober holdt han sin Afskedsprædiken og flyttede til Ribe.

18. Martin Hansen, født den 15. September 1888 i Tune, cand. theol. 1914. I Krigsaarene 1915—16 var Pastor Hansen Soldat, i 1916 udnævntes han til Sekondløjtnant. Fra 1917—20 Sekretær i København Vesterbros K.F.U.M., 1920—22 i Haderslev. 1922—32 Sognepræst i Visby. 1932 kaldet til Ulkebøl, hvor han den 21. Februar holdt sin første Prædiken.

Præstebilleder i Kirken.

1. Hans Wexels Krog-Meyer, Ridder af den svenske Wasaorden, Ridder af Danebrog, født i Christiania den 31. 5. 1805. Præst i Ulkebøl fra 14. 9. 1831 til 1. 8. 1864, død i Snoldelev den 17. 1. 1883.
Billedet er malet af E. Bauer.
2. Heinrich Christian Sophus Lawaetz, født den 24. November 1831, hensovet den 27. Marts 1902. Ulkebøl Menigheds Præst fra 1884—1902. Malet af Dora al Raschid 1903.
3. »Nicolaus Claussen, Prediger 22 Jahr in Ulkebülle, gest. den 22. Sept. 1831. 76 Jahr alt.«
4. »Her Lorentz Lorentzen, Pastor zu Ulkebüll 13 Jahr. geb. 1715, gest. 1770.«
Malet af E. J. Hegerstedt.
5. Uden Navn.
Det er Billedet af Peter Petersen Hoeck, Præst i Ulkebøl fra 1770—1808.
Maleri af Hüttmann, 1775.
6. »Dom. Johannes Fredericus Lange, Pastor Ecclesiæ Ulkebüll, natus Ao. MDCLXXX Destunctus Ao. MDCCLVI d. IV Septembris. Anno Offici XLIV.«
7. »Nicolaus Harboe. Pastor zu Ulkebüll

22 Jahr und Präposit, gestorben 1710,
ætatis 49 Jahr.«

Paa Nordvæggen nærmest Koret er
anbragt en Mindetavle over 77 Sognemænd,
faldne i Verdenskrigen.

Diakonattet.

Indtil 1683 har der ved Ulkebøl Kirke
bestaaet et Diakonatt. Dette Diakonatt blev,
som andre alsiske Diakonatter, ophævet ved
Kgl. Reskript af 24. Marts 1683 og omdannet
til Enkesæde.

Reskriptet lyder:

»Vi Christian den Femte pp.

Vor Naade tilforn; Saa som Vi aller-
naadigst bringe udj erfaring hvørledes de
Residerende Capellaner paa vort Land
Alsøe skal være Sogne-Præsterne til stor
besværing, som Kaldene dog allene uden
Capellaner bequæmmelig kand betiene;

Da er Vores allernaadigste Villie og
Befaling, at du den anordning gjør, at
naar saadanne Capellaner herefter enten
ved Døden afgaar, eller og til Præste-
Kald forfremmes, Capellanierne da gand-
ske vorder ophævet og Boligerne igien
med dennem tilhørende Brug Præsternes
udj Kaldet efterladte Enker saalænge de
udj deres Enkestand forbliver, tillagt, og
naar Enker ey paa stædet ere, da Boeli-
gerne, som før er melt, Sogne-Præsterne
at tilhøre. Dermed skeer Vor Villie,
Befalendes dig Gud. Skrevet paa Vort
Slot Kjøbenhavn d. 24de Marts Anno
1683.

Under Vort Signet.
C h r i s t i a n.

Til D.: Thoma Kingo paa Alsöe
Residerend: Capellan.«

Dette Reskript er, saavidt ses, kommet til Udførelse i Ulkebøl, Hørup og Lysabild. I andre Sogne er det sket senere.

Capellanerne efter Reformationen er ikke kendt i fuldstændig Rækkefølge. Jensens Statistik nævner kun følgende:

1. Jørgen Olufsen, der fra 1599—1622 var Præst i Hørup. 1570 var han født i Horsens, hvor Faderen var Borgmester. Før Kaldet til Hørup har han en Tid lang været Capellan i Ulkebøl, altsaa før 1599. Han døde 1622 i Hørup.
2. Mathias Prumerus nævnes 1608 og 1611.
3. Andreas Johannis var 1619 Diakonus i Broager, senere i Ulkebøl.
4. August Brunkhardt var den sidste Capellan.

I Sønderborg Kirkeregister nævnes han første Gang 1652, sidste Gang i September 1679. Den 11. November 1652 holdt han Bryllup i Sønderborg Kirke: »Hr. August Pastor tho Olkebül kop. mit Anna Andesens Dochter.« I 1693 har han været død, thi i Sønderborg Kirke den 10. September dette Aar blev »Jungfer Dortha Agent, Sehl H. August Kapellan zu Ulkebüls Tochter mit Christian Stangert copolirt«. Efter Hr. August's Død maatte Pastor Harboe give Enken Pension. Den bestod af aarlig 2 Rdlr. contant, 1 Ørtig Rug, Byg, Havre, 2 Gæs og 4 Høns.

Efter Hr. August's Død skulde Diakonatet have været Enkesæde for Christianus Laurentiis Enke (5te i Præsteræk-

ken), men da Efterfølgeren, Pastor Harboe, 1689 ægtede hende, tilfaldt ham Diakonats Indkomster. Senere har Kaplaniet længe været beboet af Pastor J. F. Langes Enke, der overlevede hendes Mand i 45 Aar og indtil 1810 nød Enkesædets Indtægter.

I dette Aar kom Kaplaniet i Pastor Nic. Clausens Besiddelse. Han lod det brøstfældige Hus rive ned og et nyt paa 6 Fag bygge. Ved kongelig Bevilling af 18. Marts 1829 blev det tilladt Clausens to Søskende efter hans og Hustruens Død at bebo Huset paa Livstid, dog skulde de vige Plads, hvis der skulde komme en Præsteenke. Ved kongelig Forordning af 23. November 1862 blev Enkesædet ophævet, da Præsteenker fremtidig skulde have Pension. Det gamle Kaplani ved Kirken blev solgt og de dertil hørende Landerier henlagdes under Præstegaarden.

Det gamle »Kapellani« er den nu Adolf Johansen tilhørende Ejendom, som ligger ud imod det nordvestlige Kirkegaardshjørne.

Ulkebøl Præstegaard.

Den gamle Præstegaard brændte den 13. Oktober 1698 om Morgenen Kl. 7. Den maa have været gammel og brøstfældig og trængt til Reparatur. Pastor Harboe skriver i Aaret 1690: »Hvad Præstegarden og dens Beskaffenhed vedkommer, er den paa Tømmeret temmeligen vedligeholdten, men paa Taget noget forfalden, saa dens Reparation efter-

haanden en temmelig Omkostning udkræver«.

Denne Reparatur var endnu ikke udført, da Præstegaarden brændte.

Dagen forud, den 12. Oktober, var der blevet fejret Bryllupsfest i Præstegaarden. Harboes Steddatter var blevet gift med Pastor Johannes Krag fra Hørup. Derom skriver Harboe selv i Copulationsregistret:

»Anno 1689 d. 12. Oktober bleve udi meget fromme Venners og Vellyndernes Nærværelse, efter foregaaende meddeelte Kongl. Dispensation, efter som de hinanden udi 3die Leed vare beslægtede, i Jesu Navn af H. Christian Møller h. t. Vicepræpositus her i Ulkebølle Kircke copulerede hæderlige og vellærde Mand H. Johannes Krag, Sogne Præst til Hørup Meenighed og min kiære Stifdaatter dydædle Margareta Lorentzen. Gud give dennem stedze og altid, saa stor Glæde og Velsignelse, som os Dagen dereffter tillslog efter Guds Villie, Sorrig og Bedrøvelse, i det min deilige Præstegaard, paa Kornladen eller Hielmen og den gamle Østerlade nær, med en stor Deel af mine Manuscriptis 1) og ellers meget andet got, som seent staer till at faae igien og forvinde, om Morgenens Klocken 7 af en meget uformodendis og ulykkelig Ildebrand blev fortærit og lagt i Aske. — Nu, Herren gav, Herren tog. Herrens Navn være velsignet. Hand fryde os igien, effter de Dage hand saa hiemsøgte os, og give os Glæde for Sorrig, og Prydelse i stæden for Aske! Han vogte og bevare forb.

1) Manuskripter og Haandskrifter, af hvilke der gik en Del tabt ved Branden.

unge Egtefolk fra slig og anden overfaldende Sorrig og Skade, og derimod lade sin Miskundhed og Velsignelse aldrig savnes af deris Bolig paa Jorden, indtil de med os maa frydes i den evige Freds og Fryds Boliger i Himmelen. Amen!«.

I det følgende Aar 1699 byggede Harboe Præstegaarden op igen.

Over Hoveddøren lod han anbringe følgende Indskrift:

16 SYR IX v. 17 99
 ALTING KOMMER FRA GUD
 LYKKE OG ULYKKE LIV og
 DØD ARMOD OG RIGDOM

N:H

A:B

N:H. er Nicolai Harboe's Navn, A:B. er hans Hustru Anna, født Brandt.

(Den største af de nuværende Præstegaardslader er bygget 1834, den mindre omkr. 1850. —).

Om Kirketiende o. a.

I Harboes Tid (1688—1711) var der i Ulkebøl Sogn 74 Tiendeydere, i Ulkebøl 20, Kær 19, Sundsmark 10, Vollerup 17 og i Klinting 8.

Om disse skriver Pastor Harboe:

»Samme Byer bestaar af nogle smaae og ringere end halve Gaarde«. Der gaves Tiende af Rug, Byg og Havre, Vollerup og Klinting kun af Byg og Havre. Af Ærter og »Tadder« (Boghvede) gaves ikke Tiende.

»Kvægtiende er u-visse og tiender enhver som hannem lyster, hvorover mand her sjælden bekommer over 5 a 8 Lam. Af et Føll gaves 1 Sk. af Bistokke, enten mand har faa

eller mange, gives mig ikke mere end 1. Sk. Griise, Giæs, Kalve etc. giver mand ikke an. Dog naar intet angives, foræres Præsten af hver mand 4, 5 a 6 Sk.« Harboe beretter videre over Festofferet og Indkomsterne af Præstegaardens Landerier.

En gammel Regnskabsbog.

Ulkebøl Kirkes ældste Regnskabsbog er fra 1589. Den første Indførsel er Regnsabsrevisionen fra dette Aar og en Oversigt over Kirkens Tilgodehavender, Skatterestancer etc. Her følger et Udtog af dette ældste Kirkeregnskab.

»Anno 1589 thend 16. Septembris Evter Kon. mayet wor allernadigste Herre prindtz oc Konings tilforord. regerings Raadtz p: Befalning, Bleff Wlehebøll Kierches Reg. op hort, af Erlig og welbiurdig mand Lauritz Brockenhusz til brangstrup, Hoffwitzmand paa Nyborrig, oc hederlig oc Høglærdt mand mester Jacop madsen, Superintendent ofuer Fyends stift paa Kon. may. oc Cronens wegne udi Sognepræstens og Sognemændens pahørelse. Och offuer regnit ald tilstaandes giæld och wdgift Baade aff the forteden xj Aar vj aars Regenshaft. Saa oc ano 87 oc 88. Da tilstod Kiercken som epterfølger.« —

I denne Regnskabsbog findes en Liste over de resterende Kirkeskatter.

Jørgen Korkes Restanz begøntis 73 (1573) oc er skolig:

Biug x v Sk. (Byg 15 Skp.)

Av xx v Sk. (Havre—25 Skp.).

Dertil er senere skrevet Bemærkningen: »intid att bekomme, da han er død oc børnene tigger«.

Hans Madsen i »Suntzmarek« skylder 1 Ørtig Korn eller 2 M. 4 Sk. Dertil er bemærket: »Manden er død og børnene tigger«.

Jep Nielsen i »Ulkebøl« er dragen fra Jorden oc forarmid«; han resterer med 2 M.

Chresten Pedersen i Ulkebøl skyldte 4 Mark, 1 Ørtig og 6 Skp. Byg og 1 Ørtig Havre, men »Gorden øde oc ingen Arffuinger«.

Hans Madsen i Ulkebøl, »som blev forarmid oc drog bort herfra«, skyldte Kirken 3 Mark, 6 Skilling og 2 Penning.

Peter Nielsen og Mads Lauses i Vollerup, der resterede med Kirkeskat for 4 og 6 Aar har begge faaet Tilføjelsen »forarmidt«.

Listen nævner 14 Bønder i Ulkebøl Sogn, som ikke kunde betale Kirkeafgifterne, men ser man andre Sognes Regnskabsbøger fra denne Tid, har det ikke været bedre der. Hertug Hans d. Y. og Adelens Haardheder har vel nok tildels været Skyld deri. De har paa ingen Maade bidraget til at bedre Bondens trange Kaar.

Men Hertug Hans efterkom heller ikke sine Forpligtelser. 1588 var han 11 Aar tilbage med sine Betalinger til Ulkebøl Kirke. I dette Aar var hans Gæld til Kirken løbet op paa 411 Mark og 12 Sk. lybsk. Om eller hvornaar Hertug Hans har betalt sin Gæld, fremgaar ikke af de senere Regnskaber. Ligeledes har Daniel Rantzau i en lang Aarrække skyldt Kirken 56 Mark 8 Sk. 1.

Endnu i Aaret 1602 anføres Hertug Hans d. Y. under »Gamil giæld«:

»Førstlig naaede Hertug Hans war skylig« 4 Rigsdaler, 11 Mark og 22 Skilling.

Efter andre Kirkers Regnskabsbøger at dømmes, har Hertug Hans ikke taget det saa nøje med at efterkomme sine Forpligtelser overfor Kirkerne. Hertug Hans kunde betale. Værre var det med Bønderne. Dengang som nu: daarlige Tider.

„Ulkebull Sognekierckes Thiende och aarlige Indkombst 1589“

indeholder en Fortegnelse over de tiendepligtige Sognefolk for omtrent 350 Aar siden, der nu kan have sin personalhistoriske Betydning:

ULKEBULL.	Bing	Havre
	skp.	skp.
Harthig Jensen	5	9
Søstren Jørgens	8	13
Lauridtz Thorodts	8	13
Lauridtz Thügis	3	6
Claus Nielsen	4	7
Jørgen Michels	5	9
Chresten Michels	5	9
Christen Moridtzen	5	9
Michel Niels	5	9
Peder Thörris	5	9
Madtz Hans	5	9
Madtz Christens	5	9
Madtz Niels	8	13
Claus Hartigsen	8	13
Hans Taigsen	5	9
Nis Lassen	5	9
Claus Jörgens	5	9

Nis Godelycke	5	9
Henrik Lassen	4	8

KÆR BYE.

	Bing	Havre
	skp.	skp.
Riggell Jens	5	9
Christen Jens	5	9
Claus Steffens	5	9
Jørgen Niels	5	9
Hans Pauls	5	9
Nis Bryde	5	9
Nis Claus	5	9
Jens Mogensen	5	9
Peder Jens	7	11
Peder Hans	7	11
Marthen Anders	5	9
Jørgen Madtz	5	9
Nis Jeps	5	9
Pouell Peders S.	5	9
Christen Thordtz	5	9
Pouell Thagsen	5	9

WOLLDERUP BYE.

	Bing	Havre
	skp.	skp.
Christen Peders, 1 Ørtig		
Hans Thammes	8	14
Claus Jeps	9	15
Peder Jespers	7	11
Peder Ebbes	8	13
Jes Michels	8	13
Peder Lassen	5	9
Christen Jens	6	10

Hans Claus	6	10
Claus Jens, 1 Ørtig		
Hans Christens	6	10
Lauridtz Lang	6	10
Hans Niels	6	10
Peder Clemmidts, 1 Ørtig		
Peder Olufsen	1	2

SUNDTZMARCK BYE.

	Biug	Havre
	skp.	skp.
Christen Jens	5	5
Hans Christens	4	5
Peder Frost	6	10
Anders Niels	6	10
Hans Thordtz	4	8
Pouel Peders	6	10
Jørgen Niels	6	10
Christen Mogens	9	15
Hans Michels	6	10

KLINTING BYE.

thiendir aarligen til Ulkebuill Kireke udi en
Summa beregnet

Biug	2 Ørtig
Hafuer	2 Ørtig

Udpluk af Kirkens Regnskabsbog.

U d g i f t:

1676. Bøndernes Ølpenge, som dem gives
paa den Dag, de yder deres Korn til
Kirken, hvorimod de igen uden Beta-
ling ager for Kirken, naar kun det be-
høves. 24 Rd.

(I 1681 og senere er denne Udgift indført under: »Bøndernes aarlig Rettighed for Kirkens Extra«.)

I en senere Tid maatte Præsten tor Kørsel af Brændsel give et Gilde til de Klinting Bønder paa Leveringsdagen. Denne Skik er bleven afløst, men Sognepræsten betaler endnu aarlig 3 Kr. i Ølpenge.

- 1687 bekostede Kirken Istandsættelsen af »en gammel mured Begravelse i Kirken, som nu ingen Ejermænd hafuer, huilken var gandske forfalden«.
1689. »Sognepræsten Hr. Nicolaus Harboe for Hans reyse og store Bekostning da hand kom til Kaldet« fik en Erstatning af 60 Rd.
1690. »Gifued Jørgen Guldsmed i Sønderborg for Kalk og Disk at sætte en forgyldt Skrue udi« 4 Mk.
1691. »Er efter Bevilling gjort et nyt Pulpitur i Kirken, eftersom folckene icke hafde Rum, hvileket endeel Sognemænd af deris egne midler bekostede, saanær som 14 Rdlr., som af Kirekens midler der till blev forskudt, efter som det var højlig fornøden«.
1692. Ladet bekoste en ny Skriftestol i Steden for dend gamle, som duer gandske intet. Item et skab til at forvare Messeklæderne udi, hvortil er forbrugt 29 Mk. 7 Sk.
- 1693 givet for et skilderi paa altertavlen at gjøre 24 Mk.
- 1699 blev Østgavlen (Korgavlen) stærkt beskadiget i en voldsom Storm.

»Kirkegulfs Muren Ved Koeret, som af Storm og U-vejr var refnet« — osv. — til dens Reparation blev brugt 2 Store Jern Ankere som vog 9 Lisp. Disse Ankere kostede 3 Rdlr. 2 Mk. 8 Sk.« — Smeden fik samme Sum i Arbejdsløn, Murmanden 4 Mark for at lave Huller til dem og Glarmesteren maatte reparere Stormskaden paa Vinduerne.

1706. »Om St. Michelsdags tide brød et forbandet tiufagtigt Menneske om Nattetide ind i Kircken igiennem Vinduet ved Skriftestolen og bort stial de fattiges Sparebøsse, tillige med Pengene. — Hvorfor Vinduet straxen igien maatte repareres. Og kom dertil En Jern Stang til ydermere Beskiermelse, som vejede 2 l Pd.
- 1734 blev 3 Grave i Kirkegulvet fyldte som vare siunkne.
- 1746 »repareredes en Begravelse i Kirken, som var ganske brøstfældig«.
- 1748—49 blev Pulpituret »ny opbyggt«.
- 1750 betaltes Regningen for
- »at nedbryde dend saa for faldene Woldrup Port«, og »een Dag at reparere den Ulkebølles Port«.
- (Kirkegaarden havde tre Porte, mod Nord, Øst og Vest. Mod Nord var Ulkebøl-Porten, mod Øst Volle-
rup- og mod Vest Sundsmark-Porten.)
- 1762 anvendtes 300 Rdlr. til Kirkens Hovedstandsættelse.

Christian Rudolph Ebeling.

Degn og Organist i Ulkebøl.

Dødsregistret i Ulkebøl melder:

»1809, 9. Mai, blev jordet C. R. Ebeling, Degn til Ulkebøl Menighed, han døde den 2. Maj, 78½ Aar gammel.«

Ebeling var født i Blankenburg i O. den 26. Oktober 1730, hvor hans Fader var Degn og Organist. Hans Hustru var Frederikke Louise, født Hartwig, født 15. December 1731 og død den 9. August 1818 i Augustenborg. Hendes Fader, Ernst Günther Hartwig, var Hofskræder i Augustenborg.

Christian Rudolph Ebeling var fyrstelig Lakaj paa Augustenborg under Hertug Frederik Christian d. Æ. (1754—1794), hvor han nævnes som saadan 1761 og 1784. Kort efter 1785 maa han være kommet til Ulkebøl som Degn. 1788 hedder det i Biskop Tønne Blocks Visitatsberetning:

»— Sognedegnen Christian Rudolph Ebeling kategoriserede nogenlunde.«

Ulkebøl Kirkekronik beretter:

»Indtil 1809 havde Kirken en Kirketjener, der samtidig var Organist, han kaldtes Degn, men han var ikke Skolelærer. Den sidste af disse Degne og Kirketjenere var Christian Rudolph Ebeling, der døde den 2. Maj 1809 i en Alder af 78½ Aar.«

Ebeling var musikalsk — det var en Betingelse for at blive Lakaj paa Augustenborg, da Tjenerskabet dannede Hoforkestret. Det var vel Grunden til, at Hertugen gav ham, da 55-aarig, Degnekaldet i Ulkebøl som en Slags Naadebrød efter trofast Lakajtjeneste. Han var en dygtig Organist. Der for-

tælles at en Afsending fra Hertugen kom til Ulkebøl for at prøve det i Aaret 1790 ombyggede Orgel, han opfordrede Degn Ebeling til at spille. Den beskedne Degn undsaa sig først, men lod sig dog sluttelig bevæge til at spille. Den fremmede undrede sig i høj Grad over Ebelings Færdighed og udtalte sig anerkendende om hans Dygtighed som Organist.

Degn Ebeling har været noget af en Tusindkunstner. Han byggede Violiner og Cellos og lavede de nydeligste Ting i Træskærerarbejde, Krudthorn o. l. Særlig Interesse tilvendte han Biavlen; han skrev en Bog om Biavl, for hvilken Kongen tilkendte ham Guldmedaljen.

Skoleforhold i ældre Tid.

I Pastor J. F. Langes Tid (1712—1756) skriver Fyns Bisp Chr. Ramus i sin Visitatsberetning:

»Anno 1739 den 6. September visiteret i Ulkebøl Kirke, hvor Ungdommen fandtes ikkun maadeligt oplyst af Mangel paa Skolen o. s. v.« —

Derefter ser det ikke ud til, at der 1739 har været en offentlig Skole i Ulkebøl Sogn.

Biskoppens Beretning af 27. August 1765 lyder bedre:

»— — — i Ulkebølle Kirke. Ungdommen fandtes veloplyst o. s. v.«

Det ser ud til, at Skolen dengang har været oprettet.

1788 visiterede Biskop Bloch 146 confirmerede og 53 Skolebørn i Ulkebøl Kirke.«

Den ældste Skolelærer, der nævnes i Kirkebøgerne, er Samuel Cruckau, der døde 1765 i en Alder af 79 Aar. Hans Medhjælper var

siden 1754 Frederik Hammer, der efter Cruckaus Død blev Skolelærer. Hammer døde 1804. Dennes Efterfølger var Sønnen Hans Jørg. Hammer, der i Marts 1833 druknede i den saakaldte »Kaplanidam« ved Kirken.

Den toklassede Skole maa være bleven indrettet efter 1811.

Stod det slet til med Ungdommens Undervisning i den Del af Slesvig, som stod under umiddelbar kongelig Bestyrelse, var det endnu værre fat paa de adelige Godser; i hin Del gaves dog i Almindelighed Undervisning, saadan som den nu var, i at læse, skrive og regne; men Adelen holdt med Forsæt sine Bønder paa et saa lavt Trin af Dannelse som muligt for lettere at beherske dem og tillod dem ikke at lære at regne og skrive, for at det, naar de rømmede fra Godserne, skulde blive dem vanskeligere at komme frem andesteds, og at de ikke efter Flugten skulde vedligeholde Forbindelse med Hjemmet.

Efter de meget lange Forhandlinger (1737 til 1744) udkom omsider et Reskript af Kristian den Sjette af 15. Februar 1744, hvorved han paalagde samtlige Kirkevisitatorer i Slesvig efter muligste Evne at »pussere« Forbedringen af Skolevæsnet, navnlig først paa saadanne Steder, hvor det kunde ske uden Bidrag fra den kongelige Kasse ved Paalæg paa Menighederne eller Tilskud fra Kirke-Æraret; Opførelsen af nye Skolebygninger maatte besørgeres paa den »menageuseste« Maade, og Skolelærernes Løn skulde indtil videre blive som den var.

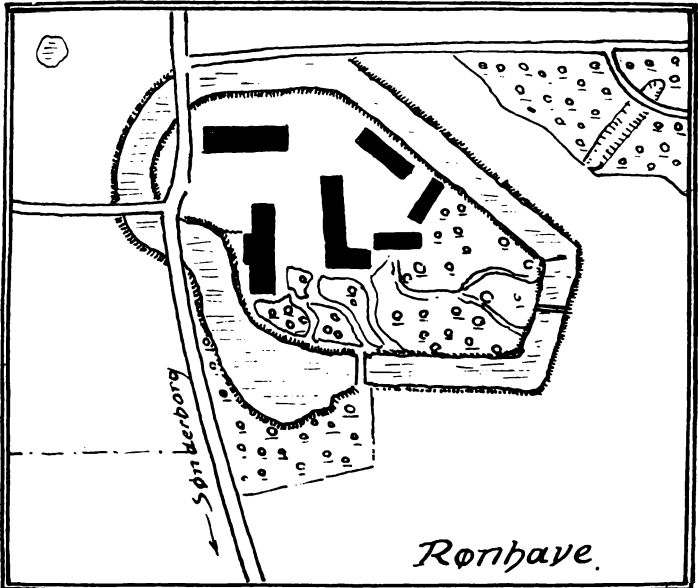
Skolen i Kær har bestaaet i 1788, da Lærer P. Matzen underviste i sit eget Hus. Da

Matzen 1800 blev kaldet til Augustenborg, købte Hertug Frederik Christian hans Hus i Kær og gav Kommunen det som Skolebygning.

Sognets tredje Skole i Huholt er først oprettet 1895.

Rønhave.

Den tidligere Herregaard Rønhave var i sin Tid en ret betydelig Gaard. Voldgraven fører endnu om en stor Del af Gaarden.

Her sad allerede i Middelalderen en af de betydeligste Adelslægter paa Als, Familien Holck. Den kan føres tilbage til Begyndelsen af 14. Aarhundrede. 1315 nævner Huitfeldt en Johan Holck til Rønhave. Den ældste

Holek, der er nærmere kendt, er Godske Holek, der tillige var Stamherre til Ballegaard, gift med Else Svave. Hans Fader har været en Detlev Holek; vistnok dennes Broder, en Mathis Holek, solgte 16 Gaarde paa Als til Kongen. Detlev Holek var gift med Margrethe Pogwisch. I Skattelisten 1506 nævnes Godske Holek ikke mere, derimod er hans Sønner Bertel og Wulf anført med 4 og 13 Gaarde. Bertel var Ejer af Rønhave, Wulf havde Melsgaard.

Bertel nævnes iblandt de adelige, der tog Afstand fra Kong Christian II. og hyldede hans Onkel Frederik af Gottorp som regerende Fyrste. Ved denne Løjlighed findes han anført med to Heste (d. e. to væbnede Ryttere til Hærfølge). Det er et Bevis paa, at hans Ejendom hørte til de større Besiddelser, der havde mindst 10 Fæstegaarde. Bertel var gift med Karen Lund, en Søster til Markvad Lund, paa Tandsgaard. I Plovskatten for 1534 staar han anført med 10 Plove.

Han døde 1535; hans Søn Henrik blev Ejer af Rønhave. Henrik fik sin første Opdragelse hjemme paa Gaarden. 1528 blev han Student i Wittenberg. Senere var han en Aarrække Sekretær i Frederik I.s Cancelli, og dette Embede beholdt han ogsaa i Christian III.s første Regeringstid. 1546 giftede han sig med Magdalene Reventlow, en Datter af Anders Reventlow til Søboe paa Fyn. Med dette Ægteskab kan han i Besiddelse af mange Gaarde, og senere arvede han Stamhuset Søboe. Det var ham, der forærede den gamle Prædikestol til Ulkebøl Kirke i Aaret 1547. Senere arvede han ogsaa Ballegaard, dels efter Godske Holek og dels efter Iver

Eriksen af Slægten Rosenkrans, hvis Moder var en Dorte Holck. Han maa have arvet meget Gods af Slægten Rosenkrans i Tønder-egnen, thi i 1573 byttede han 9 Gaarde i Tønder Amt mod 5 Gaarde i Ulkebøl, som tilhørte Hertug Hans den Ældre af Haderslev.

Henrik døde 1579 og blev begravet i Jordløse Kirke paa Fyn. Fru Magdalene døde 1602. Fire Sønner, Bertel, Anders, Detlev og Christian overtog hendes Gaarde.

En femte Søn, Erik, var død 5 Dage gammel.

De fire Brødre gik alle i den danske Konges Tjeneste. Efter at Detlev i flere Aar havde opholdt sig ved flere Fyrstehoffer, blev han 1588 Lensmand paa Københavns Slot og senere paa Kronborg. Han var Fader til den bekendte Christian Holck, der som kejserlig Feltmarskal i 30-Aarskrigen blev hævet i Rigsgravestanden. Han var født paa Rønhave. I en af ham skrevet »Slægtetog« hedder det om Faderen, Detlev Holck: »Hand blødte sig død af Næsen«.

Den yngste Broder, Christian, traadte i Tjeneste ved det Kongelige Cancelli. 1596 blev han Medlem af Rigsraadet og blev Stamfader til den nulevende Linje Holck til Holckenhavn ved Nyborg.

Anders Holck, født 1550 paa Rønhave, døde den 11. April 1595 i Svendborg, hvor han blev begravet i Fruekirken. Han var indtil 1589 Ejer af Ballegaard.

I Sommeren 1589 solgte Detlev og Anders Holck Rønhave og Ballegaard til Hans Blome til Gammelgaard og Helvedgaard. Denne solgte 1596 Godserne til Hertug Hans den Yngere for 31,500 Rigsdaler.

Fra 1653 havde Anna Rantzau, gift med Amtmanden i Eutin Melchior v. Korff, Rønhave i Pant for et Hertuginde Anna af Sønderborg ydet Laan. Fordringen gik 1667 over til Wolf Rathlau, der fra 1674 havde Rønhave i Forpagtning for 1050 Rdlr. aarlig. 1684 blev han paa Grund af resterende Skatter sat fra Gaarden, der Aaret efter inddroges under Sønderborg Amt. Ca. 1667 menes den gamle Hovedbygning at være bleven nedbrudt.

Holckerne førte en rød Mursparre, bestaaende af 7 Sten paa Sølvgrund, i Vaabnet. Hjelmen var prydet med 7, afvekslende røde og hvide Faner.

Holck ved Rønhave

Hertug Hans udvidede Rønhave, idet han nedlagde Byen Skovhuse, der laa nord for Rønhave. 1925—26 oprettedes paa Gaardens Jorder 27 Husmandsbrug, herved er Byen Skovhuse genopstaaet. 1667 maatte Hertug Christian Adolph sammen med de andre Godser afstaa Rønhave til Kong Christian V. Gaarden blev under Kronen indil 1764, da Kong Frederik V. afstod den til Hertug Frederik Christian af Augustenborg.

1852 kom Rønhave sammen med de andre Augustenborgske Besiddelser atter under Kronen. 1855 kom Godset i Privateje. En Fru Berling købte det for 160,000 Rigsdaler. Efter hende blev Svigersønnen, den danske Orlogskaptajn Møller, Ejer. 1866 erhvervedes Godset af Schwerdtfeger (450,000 Mark),

som i 1904 solgte det til den prøjsiske Domænefiskus for 675,000 Mark. Nu er den danske Stat Ejer af Rønhave.

I »Slægtbogen«, skrevet af Rigs greve Christian Holck, findes en Fortegnelse over Fadderne paa Rønhave ved Daaben af Henrik Holcks 5 Sønner. Denne Fortegnelse giver et fyldigt Overblik over den alsiske og sundevedske Adel i det 16. Aarhundrede. Ved Siden af Fadderne af vor hjemlige Adel findes en Del andre Navne, særlig fra Fyn.

I følgende Fortegnelse nævnes kun Fadderne fra Als og Sundeved.

»Anno 1549, i September Maaned, Tirsdagen efter St. Bartholomæus, blev Henrik Holcks første Søn, Bertel Holck, født. Faddere vare (bl. a.):

Gregorius Ahlefeldt til Søgaard.
 Benedix Sehested til Melvedgaard.
 Woldemar og Jørgen von der Herberge til Snabeklund.
 Thønis Stuhre til Helvedgaard.
 Jørgen Stuhre til Gammelgaard.
 Erik Ucke til Avnbøllund.
 Fru Karen Holck*
 Gottschalk Holck, Bertelssøn**).
 Fru Katrine til Estrup***).
 Fru Anne Magnussen til Blansgaard.

Anno 1550, i December, den femte efter Nymaane, fødtes Henrik Holcks anden Søn, Anders. Faddere var (bl. a.):

*) Gift med Benedict Sehested til Helvedgaard.

***) Han havde Gaarde i Ulkebøl.

****) Fru Katrine Friksen til Jestrupgaard.

Erik Eriksen til Egstruppe (Jestrup-
strupgaard).

Jochim Bryde til Søbøe*).

Fru Karine von der Herberge, Schna-
beklund.

Fru Karin Sehested til Melved.

Anno 1556, den 10. Januar, blev den tred-
je Søn, Detlev Holck, født. Faddere var
(bl. a.):

Paul Møgensen til Blansgaard.

Henrik Lund til Torsletgaard (Tands-
gaard).

Jørgen Hartvig til Munkegaard.

Schakie Philis, Husfoged paa Sønder-
borg.

Balzer Karberg paa Ertebjerggaard.

Fru Anna von Arnfeld til Søgaard
(Ahlefeldt).

Fru Margarete von Qualen til Avnbøl.

Fru Margarethe von der Hardeberg
(Herberge) til Schnabeklund.

Fru Ermegart Bryde til Søbøe.

Jomfru Barbare Eriksen til Estrup-
gaard.

Hr. Powel Godelycke*).

Anno 1558, den 29. Maj, paa Pinsedag, da
Planeten Jupiter stod i Skorpionens Tegn,
blev den fjerde Søn, Christian Holck født.
Der var kun faa Faddere tilstede, bl. disse:

Godske Holck til Ulkebøl.

Pastor Peter Brun til »Wlekebullkier-
ke«.

*) Søbøe, senere Rumohrsgaard.

*) Paul Godelycke var Provst i Sønder-
borg.

Jomfru Anna von Qualen til Avnbøl.

Johan Blom til Melsgaard.

Anno 1564, den 2. September, en Lørdag, da Maanen stod i sit sidste Kvarter og tre Dage før Nymaane, blev Henrik Holcks femte Søn, Erik, født. Da Daaben allerede fandt Sted Tirsdag den 5. September, var kun faa Faddere indbuddte:

Anders Holck.

Brigitte Sture (Bertha Sture til Helvedgaard).

Anna Hartwig til Munkgaard.

Erik døde to Dage senere, Torsdag den 7. September, om Aftenen Kl. 11. Han blev begravet i Ulkebøl Kirke ved Siden af sin Moders Stol.

Af denne Sammenstilling skønner man, at der har været et godt Forhold mellem Adelen paa Als og Sundeved. Adelen stod ogsaa i et ret godt Forhold til Bønderne, da vi fra Bøndernes Side ikke kender til Klager over den. Adelen stod sig i hvert Tilfælde bedre med Bønderne end vor Sønderborger Hertug Hans. For ham var Adelen en Torn i Øjet, og han førte en forbitret Kamp imod den. — Han vilde have Adelen bort fra deres Gaarde, for at lægge Jorden til sin. Det lykkedes ham i Tidens Løb at købe 17 Adelige ud, der for største Delen var arvesiddende paa Als og Sundeved. Desuden købte han af Bøndergods, hvad han kunde faa, at næsten hele Als og en stor Del af Sundeved efter Aaret 1600 var i Hertugens Besiddelse. Kun to af de Adelige paa Sundeved bød Hertugen Trods og holdt fast ved Fædrenes Eje, det var Paul Magnussen paa Blansgaard og Didrik Høk paa Avnbølgaard.

Om Rønhave beretter Pontoppidan i sin danske Atlas (1781) Side 436:

»Rønhave har smukke og vel vedligeholdte Ind- og Udbygninger og er omringet med en Grav, hvorover dog Vindebroen ej er ved Magt. — Gaardens Jorder bestaar af 10 Kobler, Hollænderiet af 80—90 Køer.«

Ulkebølgaard.

»Balzer Karberrig til Erbikgaard (Ertebjerggaard), der anføres i Fadderregistret ved Daaben af Henrik Holcks tredie Søn paa Rønhave 1566, nævnes 1570 »til Ulkebølgaard«. Ved Køb eller Pant erhvervede han nævnte Aar Ulkebølgaard af Drude Høk.

Dette Gods bestod af 4 Gaarde og ejedes allerede 1534 af Drude Høk. Hun var Enke efter Gottschalk v. Høk, der var beslægtet med Ejerne af Avnbølgaard. Drude var en født Holck fra Rønhave.

Naar baade hun og Balzer Karberg nævnes med 4 Gaarde og kaldes til Ulkebølgaard, kan der kun være Tale om et adeligt Sæde. Selve Sædegaarden har været omgivet af Vand, ikke alene som Værn, mere som Tegn paa den adelige Værdighed.

Men hvor laa Ulkebølgaard?

Efter Folkemunde skal de to Gaarde »Bagmose« og »i e Moos« tilsammen have været en Junkergaard, udlagt fra Rønhave. De fire Gaarde er muligvis Drude Holcks »Dattergods«.

Da Bagmose blev ombygget i 1866, blev en ca. 15 Meter bred og indtil 1 Meter dyb Grav, der laa i en ret Vinkel øst og syd for Vaaningshuset, udfyldt. Denne Grav kunde minde om en gammel Befæstning, og det maa

antages, at Bagmose er den tidligere Ulkebølgaard.

Karlelav for Karlene under Rønhave.

(Mellem 1754 og 1764.)

Højbaarne herre og greve, højstbydende gehejmerraad, kammerherre og amtmand, naadige herre Grev Henrik VI. af Reuss!

Deres højgrevelige excellence paa det allerydmygeste gives tilkjende, hvorledes at vi svende udi Rønhofs len holder vores lav og samkvemme paa en ordentlig og skikkelig maade. Da først, naar vi kommer tilsammen, da spørges af forstanderen, om der er noget at klage over nogen af vores brødre siden den sidste forsamling. Siden begynder vi saaledes:

Først med konning Frederik den 5. skaal.
2. Dronningens skaal. 3. Kronprinsens skaal.
4. Hans højgrevelige excellences skaal. 5. Vores sognepræstes skaal. 6. Vores husbonders skaal. 7. Vores egen lavs skaal.

Og dermed ender vi vores lav som følger, saa at forstanderen atter igjen spørger tven-
de gange, om der er noget at klage over den-
ne dag, siden vi blev forsamlede. Og findes
der da noget ukristeligt, da bødes derfor,
eftersom Sagen er. Derefter udi al Stilhed
beder enhver hos sig selv Gud om en god nat
med en andægtig bøn. Derefter ogsaa med
et vers af en gudelig salme, som vi samtidig
sjunger med hverandre, som saaledes lyder:

Alle samtlig os bevare
denne nat og al vor tid
fra ulykke, vaade og fare,
fra urolig tvist og strid.

Afvend vands og ildens nød,
 pestilens og hastig død.
 Lad din vredes ild udslukkes
 og mig ej i Synd bortrykkes.
 Ak, bønør nu, kjære fader,
 hvad jeg sønlig har fremført;
 Jesu, jeg dig ej forlader,
 før jeg bliver hos dig bønør.
 O! du værdig Hellig Aand,
 hør og fuldgjør min begiære,
 vores trøster og talsmand,
 amen, ja, det skal saa være.

Derpaa begynder forstanderen at tale disse ord, som lyder saaledes:

Gud i himmelen, han bønør denne og saa vor sang. Gud, han være i vores lav og i enhver ung karl eller mands lav, hvilket det sig være kan. Saa udlyser vi af vores lav al slem, utilbørilig snak og tale, indtil os igjen Guds naade og Gud den Helligaands hjælp og bistan. Og er der nogen, som fordrister sig til og gjør os noget klammeri her i huset eller paa sin hjemvej, han skal være brøstfældig i vores lav og øvrigheds brøde uforgjet. Drager disse ord til minde. Dermed sidder i Herrens fred allesammen. Det ønsker jeg eder af mit Hjerte. A m e n.

Dermed skilles vi fra hverandre paa en kristelig maade, uden nogen klammer og trætte.

Nu haver det været brugelig fra gammel tid af, at naar der først kom en karl til os udi vores lav, saa haver han den første gang givet 6 sk til hønsepenge og derfor bliver han antagen iblandt os som vores broder og kammerat. Dernæst gives og 4 sk. for sin

græsle, den første dag han slaar græs dermed udi kongens kobbøl, og det derfor, at vi skal fort hjælpe hannem, om det behøves. For det tredje gives og 4 sk. for hans kornle, og det derfor ogsaa, at vi hjælper hannem, om det behøves, saa at forpagteren kan faa sit arbejde fort gjort, naar tid er. For det fjerde maa ingen af vores kammerter indgaa udi kongens kobbøl med sin le uden knibe uden at betale 4 sk. derfor, og det derfor at ingen skulde skjære sig der paa, naar vi er forsamlede i en stor mængde. For det femte var det brugeligt, at en karl, som ikke haver været med os udi vores lav før, skulde have en stor kande fuld af øl at drikke til en velkomst eller og at betale 4 sk. derfor. Men nu for nogle Aar siden er, Gud ske lov! drikken ikke saa meget som forhid, en del for kongens og øvrigheds strenge befaling, saavel som for vor egen sognepræst idelig formaning, saa at denne kande er bleven aflagt hos os samtligen. Men dog alligevel bliver dennem en liden ærendrik tilskænket, hvoraf de maa drikke saa meget, som de selver vil, og derfor gives endnu i vores lav 2 sk. til skjænkerpenge.

Saaledes haver vi holdet vores lav fra gammel tid, og dette for den aarsags skyld, at ingen karl enten ung eller gammel, kan udføre sit hovarbejde uden andre sine kammeraters hjælp og bistand, thi skulde enhver gaa for sig selver, da kom deraf en stor uenighed og trætte.

Nu findes der en karl udi vores len, som er tvende gange blevet borte fra vores forsamling, og det af egensindighed. Nu haver vi efter gammel lavs brug sat hannem at be-

tale første gang 2 sk., anden gang 4 sk., for det tredje 4 sk. for sin græsle, for det fjerde 4 sk. for sin kornle, for det femte 4 sk. for sin le uden knibe, for det sjette 2 sk. for sin ærendrik, hvilket han altsammen nægter at betale.

Nu beder vi hans højgrevelige excellence paa det allerydmygeste, om det hannem behager, da at være os behjælpelig med slig tilfælde med denne karl; thi vi eragter ikke at føre nogen sag derom, men hvad som hannem behager, det er vi som hans allerydmygeste underdanere dermed tilfreds.

Og at det er en gammel brug for enighed og behjælpeligheds skyld udi hovarbejde, dette kan syns- og sandemænd saavel som alle boelsmænd udi Rønhofs len bevidne.

Jens Pedersen, sandemand,
Las Steffensen. David Matzen. Nis Clausen.
som forstandere udi Rønhof len.

Efter »Sønderjydske Aarbøger« 1902, hvor M. H. Nielsen har gengivet den Side 26—30 efter Originalen i Statsarkivet i Slesvig, C. III., Polizeisachen, Gilden. Han tilføjer: Gengivelsen er selvfølgelig ordret efter Originalen, men jeg har ikke bevaret dennes temmelig mangelfulde Skrivemaade.

I Skrivelsen er det fremstillet, som om de først drak, siden bad og sang de. Det almindelige er, at de først bad og sang. Naar de saaledes først havde givet Vorherre sit, kunde de med god Samvittighed drikke ovenpaa. Der er noget i Skrivelsen, der tyder paa, at de Rønhave Karle har baaren sig ligesaadan ad.

Vil-Kaars-bref¹⁾ for Ulkebüll og Kier.

Aff Guds Naade Vi Christian Adolph, Arving til Norge, Hertug til Slesvig-Holsten, Stormarn og Ditmarschen, Grefve til Oldenborg og Delmenhorst²⁾)

Gjører Hermed Vitterligt, at efter vi Naadigst erfared Hvorledes udi den forgangne Kryg og Plyndring Voris Bye Ulkebüll, og Kier, deris Vil-Kaarsbref er bleven af Soldater fratagen³⁾), da Ville Vi ad de udi Deris Byer skulle have klare og funderte puncter, nu paa ny ere opsat, dennem derefter rette, dermed de indbirdes Kunde have god Samdregtighed, og skal samme aarligen paa voldbrodag Eller St. Vitydag deres Sæmtlige Naboer Lade forlese, saa at deris efterkommere dennem ikke maa beklage, herom ingen Videnskab at have og Ville vi hermed Stadfeste Efterskrevene Punkter udaf Ulkebüll og Kier Mænd funderet og paalagt som efterfølger!

1. Først Rug-Sæden er tilsæt, skulle vi holde Vores Rug mark udi Fred, gierde vel ved Magt og Lyge, ved Herskab og Naboers Brode, hver 18 Rd.

¹⁾ Slesvig. St. Ark. C. III. 1. 110. Aftrykt i Dr. Jørgen Hansen: Flurverfassung Alsens. 1914.

²⁾ Hertug Christian Adolph af Sønderborg født 3. 6. 1641. Han overtog Hertugdømmet efter Faderens, Hertug Hans Christians Død, 1653, og maatte 1667 paa Grund af Gæld afstaa Hertugdømmet til Kronen. Død 2. 1. 1702.

³⁾ Da Svenskerne laa paa Als, 1658—59.

2. Hwem som ikke tager sit Quaeg af Rugmarken, naar han bliver derom advaret, da at give Herskabet og Naboer brøde, hver 9 R.
3. Ingen skal Tydere udi Vores Mark hopper med Føll eller giold Kræ, eller Svin ved Brøde til Herskab og Naboer, hver 18 Rd.
4. Kræ, som kommer of vores Fælded, og biver ikke agd hegt paa, gifve første gang til Fældleye 1 Rd., 2der Gang 2 Rd. men 3der Gang der ikke er lagt hegt paa, give öfrigheden og Naboer hver 9 Rd.
5. Hwilken Dag, som die 12 Legs-Mænd med Fortals Mændes og Nabornis Samtykke er stefned, at slaa Kræ paa Deres Fælded, og dem som samme Dag ikke møder, gifver Herskab og Naboer hver 9 Rd.
6. Hver som slaar meere paa Fældeden som sit rette Leg den giver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
7. Hvilken Dag udi Foraared Naboerne setter byg Marken i Fred, Hwilken som da ikke holder sit quæg deraf, men gjør herimod, den give Herskab og Naboer hver 18 Rd.
8. Hwilken som haver Græss paa vores Fælded at sælge, da Naboerne samme at tilbyde for nogen anden, og dersom Naboerne det ej Ville have, da efter Voldborigs Dag da at sælge det hvem dennem lyster, ved Brøde til Herskab og Naboerne, hver 9 Rd.
9. Hvem som paa et Sted mister sine Gjærder, og dem paa et andet sted Efter Soel-

- reeb ikke vil tage igjen, den give öfrigheden og Naboerne hver 9 Rd.
10. Naar Fortals Manden stefner Naboerne tilsammen og de der ey møde, der at give Naboerne 4 Rd.
11. Hvem som ij Fortals-Mandens ord, uden det, som billigt er, den giver Herskab og Naboerne hver 18 Rd.
12. Hvilken som Ployer paa sin Naboer, eller slaar fra hannem, udi lige maade Hugger hannem hans riss eller Torn til skade, og de endbyrdes derom ikke kunde forliges, at give Herskab og Nabo hver 24 Rd.
13. Hvilken som Tydere paa sin Nabors Graess uden minde den give Herskab og Nabo hver 9 Rd.
14. Om det befindes at nogen Rider, Kiører eller gaar over nogen Mands Eng eller Korn, som ey er Lagd laulige Veye, og Stier og ander steds omkomme Kand, han give Herskab og Naboe, Hver 18 Rd.
15. Naar Vi ud gaar og beser Voris giøder, og Hvis da ikke findes fertig give for hver Vyde første Gang En s., ander Gang ogsaa, men tredie Gang give Herskab og Naboe Hver 9 Rd.
16. Ingen af Vores Naboer skal feste Borgene*) noget Graes til at Tydere paa, mens til at slaa med Le staar det denem fri Ved Brøde til Herskab og Naboer, hver 9 Rd.
17. Hvem som Berøver nogen af Voris gierder, Enten udi Skau eller Mark, og vor-

*) Sønderborgs Borgere.

- der derofver betegnet giver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
18. Hvilken som af andre Byer findes paa Vores Mark med Heste eller Vogne at Hugge, eller Bieder med dennem eller andet Kræ gifver Herskab og Naboerne Hver 18 Rd.
 19. Ingen Kaadner maa have meere som Een Ko udi Tyder for mindre end 23 Rd. og hvem som setter meere udi Tyder Eller slaar i Auritz-Graess, da at have det ogsaa med Naboers minde, Eller give öfrigheden og Naboerne hver 18 Rd.
 20. Ingen skal slaa Löss udi Auritz græs, uden det er alle Naboer Ja og Samtykke, ved Brøde til Herskab og Naboerne hver 18 Rd.
 21. Naar Gud vil, at vi faar eller Haver voris Skov til Feeled, da maa Kaaderne nyde et Krä derpaa for tilborlige Betaling.
 22. Ingen skal slaa i sit Korn eller Eng førend vi ere alle sam dregtig til at følge, ogsaa skal ingen Høste Eller afslaa sit grønne og umaant Korn, mens findes Een anden, for en Agger Brødkorn betrent, da at have det med Nabors minde, hvem som herimod gior gifver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
 23. Hvem som tager sit Krä udaf Fælden uden Fældfogdens Minde, den gifver Herskab og Naboer hver 18 Rd.
 24. Naar som helst vi Haver faaet Aurit udi Een Mark da den anden at have udi Fred og Hvem som derudi Tydere eller slaar

- løs uden Naboers Minde, give Herskab og Naboer hver 18 Rd.
25. Hvem som enten Ployer, harrer, høster eller indkører om hellige Dage, eller om Søndagen under Prædiken eller ved Naetter tyder, da at give Herskab og Naboer hver 18 Rd.
26. Naar som Oldens Aar er, hvem da slaar mere ud endsom sit rette Leg derpaa, da at give for hverd til ovrigheden, hver 18 Rd.
27. Ingen Mand skal Tydere paa nogen anden Mands Agger førend den er refved og Korned deraf er indført ved Brøde og Naboe hver 18 Rd.
Hvis og ellers af Svin bliver funden, som kommer ud forvarendes i Skoven da at give for hvert Svin 4 Rd.
28. Hvem som tager sit Kræ af Fæleden og slaar andet derpaa iggen uden Nabornes Minde og Samtykke giver ofrigheden og Naboerne hver 18 Rd.
29. Hvem som haver Høst ved nogen Grund med en anden og vil det ikke holde, dend at opsigte om Sancte vite dag.
30. Smeden at unde et Kræ fri paar Fæleden og en Koe fri udi tyder, og dersom han begjerer mere, da at have det med Naboernes minde.

Paa alle die forbeskrevene puncter skal Vrøgeren med Forstanderen have en flittig opsyn, den ulydige mod Hans Forselse strax Lade anteigne og straffe, og dersom Vrøgeren eller Forstanderen med nogen seer igjennem Fingerne, da en have derfor fem Rth. Kongl. Mayst. Brøde at optinge, hvorefter de

dennem Haver at rette og for Skade at tage vare^x).

Dette Vilkaars brev er Efter samtbl. Ulkebüll og Kier Mænds begiering paa ny omskrefven og forfærdiget, Lige Lydendes Copia af deres hafte Vilkaars Bref, ord efter andet.

Nyt Vilkaarsbrev fra Aaret 1802.

De 34 af Kjær og Ulkebøl Byer til et Grandelov forenede Boelsmands indbyrdes Forening eller Vilkaarsbrev, oprettet i Aaret 1802.

Landseparationen i Aarene 1793 og 1794 har gjort et nyt Vilkaarsbrev fornøden for os, med aldeles Ophævelse af det gamle. Vi have altsaa, for bedre at vedligeholde og fremme god Orden, forenet os med hinanden om herefter anførte Genstande paa følgende Maade:

1.

Enhver er forpligtet til, bestandig at vedligeholde sit Hegn og sine Gjærder i forsvaerlig Stand, og sørge for at Gjærderne saaledes som de nu ere plantede, stedse staa i lige Linje paa Grøften. Ingen maa helier plante andre Slags Træarter ved Gjærder og langs med Pløjeland end Hessel og Torne. Men ved bestandig grønt Land og Engbund tillades det og foruden Hessel og Torne at

x) Dette Vilkaarsbrev gik tabt under en Proces mod Borgmester Lars Petersen i Sønderborg. Amtmand von Platen har 1719 stadfæstet denne Kopi i Nærværelse af Sand- og Synsmændene.

plante Pil og Elletræ, men ingen Aske-træ. Hvo der handler her mod har at vente Straf efter Omstændighedernes Beskaffenhed.

2.

Det levende Hegn med Tilbehør maa bestandig holdes tilbørlig under Ave, for at det tilgrænsende fremmede Land, det være sig Pløjeland, Enge, Veje eller andre Landerier, ikke skal overskygges paa en Maade, som er til Skade. Hvo som i denne Henseende gør sig skyldig i en Forsømmelse eller vel endog i Opsætsighed, forfalder første Gang i en Brøde af 18 Rd. til Herskabets Kasse, og 18 Rd. til Vilkaarsbrevets Interessenter.

3.

To Gange om Aaret, nemlig om Majdag og Mikkelsdag, have Interessenterne efter Forstanderens Tilsigelse at efterse alle Gjærder eller Hegn. Dem eller de, hvis Hegn da ikke findes i forsvarlig Stand, betaler straks 4 Rd. til Interessenterne, og naar han ikke sætter sit Hegn i behørig god Stand inden den Tid, som bliver bestemt dertil, betales første Gang 18 Rd. til Brøde til Herskabets Kasse og 18 Rd. til Interessentskabet.

4.

Hvo der bliver overbevist om, at han har taget sig for at berøve fremmede Gjærder, det være sig paa hvilken Maade det vil, betaler første Gang til Interessenterne 18 Rd. til Brøde, og maa desuden vente at blive straffet af Øvrigheden efter Forbrydelsens Beskaffenhed.

5.

Ingen maa tøjre sine Kreaturer saa nær til en anden Landsidders Gjærder, at hans

levende Hegn skades derved. Hvo der handler herimod, betaler 32 Rd. Brøde, nemlig 16 Rd. til Herskabets Kasse og 16 Rd. til Interessenterne.

6.

Hvo der tillader sig paa nogen Maade at stjæle i et fremmed Skovskifte, betaler 19 Rd. til Interessenterne og skal desuden angives af Forstanderen til Øvrigheden, for at han efter Omstændighederne kan vorde straffet for sin Forbrydelse.

7.

Kørsel, Ridning og Gang over fremmed Landeri, hvor der ingen ordentlig Vej eller Sti er udlagt, bliver, da det er skadeligt, erklæret for utilladeligt. Hvo der forser sig i denne Henseende betaler første Gang 32 Rd. til Brøde, Halvdelen til Herskabets Kasse og den anden Halvdel til Interessentskabet.

8.

Det Vand, som samler sig paa Interessenternes Landerier, beholder uforstyrret sit hidindtil havde Løb efter Naturens Anledning. Enhver er altsaa ifølge heraf beføjet til at afgrave samme af sit Land, og Landnaboen er forpligtet til at modtage samme, for at det kan beholde sit naturlige Løb, Følgelig bør sammes Afløb ikke standses, ved at dæmme eller stoppe for det, til Skade for andre Landbesiddere, især til Skade for de Enge, ved hvis Bonitering der er taget Hensyn til Vandets Nytte, og ligesaalidt henføres paa Vejene til Hindring for Passagen. Hvo der forser sig imod denne Anordning, har at vente Rettens Følger og Straf efter Forseelsens Beskaffenhed.

9.

De indhegnede Veje maa uforandret beholde den Bredde, med hvilke de er udlagte ved Separationen. Heller bør ingen plante Hækker paa de indhegnede Veje eller de saakaldte Forter, før derved at gøre Fremkomsten vanskeligere. Hvad Græsningen ved Siden af disse Veje angaar, saa maa Landliggerne benytte samme, hver paa sin Side, da de haver besørget Indhegningen. Dog maa de herved træffe deres Indretning saaledes, at al Fare for Passagen og sammes aldeles Forstyrrelse derved forebygges. Hvo der forser sig imod disse Forskrifter, straffes efter Omstændighederne.

10.

Den hidindtil iagttagne Brug, efter hvilken alt Korn og Græs skal høstes og afslaaes til en af Communen bestemt Tid, ophæves ganske og aldeles. Enhver har Frilod til at afslaa og afhøste sine Markfrugter efter eget Godtbefindende; dog forventes, at ingen gør Misbrug heraf og afhøster sit Korn umodent uden fornuftige Hensigter. Hvo der gør sig skyldig i slig en Daarlighed, og paa denne Maade modvillig^{x)} udsætter for Fordærvelse den Velsignelse, Forsynet har tildelt ham, skal Forstanderen anklage for Øvrigheden.

11.

Det tillades ingen at holde Stier og Veje igennem sin Gaards Plads, og Laager eller Leder, hvorved de fører hen paa fremmed Grund, lukket uden at være forsynet med en særegen Tilladelse af Vedkommende. Hvo der

x) I den tyske Originaltekst: mutvillig.

handler herimod, har desaarsag at vente, efter de særegne Omstændigheder, at blive sat under Tiltale for Domstolen.

12.

Naar der tilsiges til Møde af Forstanderen, saa maa enhver Vedkommende indfinde sigt til bestemt Tid og paa bestemte Sted, naar han vil undgaa en Brøde af 4 Rd., hvilke enhver er skyldig at betale, som bliver borte uden tilstrækkelig Grund eller ikke tager Mødet til det fastsatte Tid, til Grandelavet.

13.

I et tilsagt Møde maa ingen forstyrre Formanden i sit Foredrag paa en usømmelig Maade og endnu mindre vise sig grov eller plumsk imod ham. Hvo der imod Forventning skulde heri give Anledning til Uorden, betaler første Gang 36 Rd. til Brøde, Halvdelen til Herskabets Kasse og Halvdelen hjemfalder til Interessantskabet.

14.

Hvo der ikke tilbørlig beforder et transporterende Budskab, er straffepligtig efter Tidens og Lejlighedens Beskaffenhed.

15.

Den i forekommende Tilfælde fornødne Rengørelse paa Veje for Sne maa uopholdelig besørgeres af Boelsmændene. Men naar Sneen er falden saa hyppig, at Boelsmændene ikke straks alene kunde bestride Arbejde, saa er Kaadnere og Indersterne pligtige at tage Del deri, for at Passagen saa hurtig som det er muligt kan vorde aabnet. Hvo der i denne Henseende gør sig skyldig i en Opsætighed eller Efterladenhed, bliver straffet af Øvrigheden efter Omstændighederne.

Endelig

16.

Naar et Lig fra Kjær eller Ulkebøl skal begravnes, saa skal der indfinde sig to voksne Personer fra hvert Boel og én Person fra hvert Kaad og hvert Inderstested, til den Tid de bliver tilsagte i Sterveboen, for at ledsage Liget til sit Hvilested. For hver Person, som udebliver, og uden grundet Aarsag, betales 4 Rd. til Brøde, som hjemfalder til Interessentskabet.

Til sammes Opretholdelse og Forbindtlighed have Vedkommende egenhændig underskrevet forestaaende aftalte Punkter, om hvis Bekræftelse og Stadfæstelse underdanigst bønfaldes Hans Højfyrstelige Durchlaucht, vor naadigste Hr. Hertug.

Sket i Ulkebøl den 8. Marts 1802.

(Nu følger alle de levende Husbønders Underskrifter af Bondestanden.)

Paa underdanigste Bøn og Begering vilde Vi herved naadigst bekræfte og stadfæste forestaaende indbyrdes Forening i den ordlydende Indhold.

Givet Gravensteen, den 5. Juni 1802.

Friedrich Christian.
L. S.

Gebyr: 1 Rdr. Cour.

Provst Kristen Karstensen.

(Als-Sangens Digter.)

Kristen Karstensen blev født i Kær d. 25. April 1809. Hans Forældre var Boeismand Karsten Davidsen og Hustru Marie Hansdatter. Sin Skolegang fik han i Skolen i Kær, og i et kærligt Hjem tilbragte han

under jævne Kaar en lys og lykkelig Barn-
dom. Det er sikkert disse lyse Minder,
der har foranlediget ham til at synge om
sit Als:

Af Østerhavets Vove
En Ø sig hæver skjønt,
Bekrandset stolt med Skove,
Bevoxet mildt med Grønt.
Saa sagte Bølgen gynger
Og luller den i Ro,
Og raske Børneklynger
Ved Stranden lege fro.

Den Ø er som en Have,
Hver Kornmark er et Bed;
De Bønder flittigt grave
Og lægge Kornet ned.
Og om den Have lukker
Et Hegn af Nøddetræ,
Der Drengen gaaer og plukker
Sig Lommen fuld i Læ.

Løvtætte Linde brede
Sig over Bondens Tag;
Hér Svalen har sin Rede
Og quidrer Nat og Dag.
Og mellem Træets Grene
Dér titter Æbler ud,
Rødmussede og pæne
Som Bondens unge Brud.

Det er saa sødt at drømme
I denne Haves Skjød,
Hvor lune Vinde strømme,
Hvor Rosen dufter rød.
Smaafugle bor i Skoven,
Smaablomster staar i Eng,
Velsignelse bag Ploven —
Og rask er Mø og Dreng.

Den Ø jeg kan ej glemme,
 Jeg stedse skuer den;
 Thi dér, dér har jeg hjemme,
 Did gaar min Længsel hen.
 Jeg elsker den saa saare;
 Var Verden mig tilfals,
 Og frit jeg maatte kaare,
 Jeg valgte mig et »Als«.

Allerede som Dreng viste Kristen Karstensen Lyst til Læsning, men det var ikke saa let for en Boelsmand at lade sin Søn studere. Han læste hjemme, og ved Siden af maatte han gaa Faderen til Hjælp ved den hjemlige Bedrift.

1827 kom han paa Latinskolen i Ribe, i Sommeren 1831 forlod han Ribe som Nummer 1 af dette Aars Studenter, for som Student at gaa til København. Efter fem Aars Studium underkastede Karstensen sig den theologiske Embedseksamen i Sommeren 1836, og bestod den med bedste Karakter.

I Foraaret 1839 blev Dybbøl Præstekald ledigt. Den unge Kandidat Karstensen søgte Embedet og blev valgt med overvældende Flertal. Samme Foraar holdt han sit Indtog i Dybbøl Præstegaard.

I 25 Aar fik han nu sit Hjem i Sundeved. Som han havde elsket sit Als, kom han ogsaa til at elske dette Sted, der i sin naturlige Skønhed er et Sidestykke til hans Fødeø. Denne Kærlighed til Sundeved og dets Folk gav sig Udslag i hans bekendte »*Sang for Sundevedboerne*«:

»Der er et Land, af Herren rigt begavet.
 med Frugtbarhed og alskens Ynde smykt

— — —*

Treaarskrigens bevægede Aar satte Præg paa Karstensen, ogsaa som Digter. En god Ven havde han i den gamle, ærværdige Biskop Tetens, som residerede i Ketting Præstegaard. Dette Venskab gaar frem af følgende Linjer, skrevet af Karstensen omkring 1845:

»O Ketting Bispelig,
saa kendt og os saa kær,
hvor tit sad vi fortrolig
i Kredsen hos dig dér!«
»Saa skønne Timer skrede
os i din væne Kreds;
thi Blidheds Aand til Stede
var hos dig allensteds.«

Det ærefuldeste Hverv, som blev Karstensen betroet, var vistnok at forfatte Indskriften paa Mindestøtten over de faldne Krigere i Treaarskrigen paa Sønderborg Kirkegaard, der blev indviet den 27. Februar 1849. Paa Stenen satte han følgende Indskrift, der gør hans Navn Ære:

»Den dyre Broderpagt
er bloddøbt vorden,
og Kjærlighedens Magt
er seet i Norden.
Hav Tak hver Broder kjær!
Med Sorg og Smerte
begrov vi Eder her —
og i vort Hjerte!«

Under 28. Maj 1857 blev Karstensen udnævnt til Provst for Sønderborg og Aabenraa Provstier og i December samme Aar ombyttede han Præstegerningen i Dybbøl med den i Broager, hvor han ligesom i Dybbøl

vandt Befolkningens Tillid og Kærlighed i højeste Grad. Den 1. Januar 1858 hædrede Kong Frederik VII. ham med Ridderkorset af Danebrog.

Efter Dybbøls Fald, 1864, blev Provst Karstensen afskediget. Det skal have været for sin »Sangbog«, at han blev afsat og udvist fra Slesvig.

Allerede inden Udgangen af Aaret 1864 blev Provst Karstensen kaldet til Sognepræst for Gjelsted - Rørup Menigheder paa Fyn. Her døde han den 1. November 1882. Han bevarede til sin sidste Stund en trofast Kærlighed til Sundeved og Als, til sit gamle Barndomshjem i Ulkebøl Sogn.

»Vi elske dig, vort Fødeland,
skønt andre vel dig agte føje,
skønt Guld ej gror i dine Høje,
og Bækken rinder kun med Vand.
Og adrig danske Mand vil bytte
sit snævre Hjem, sin ringe Hytte,
mod Storheds Pragt og Højheds Glans,
om nok saa herlig udenlands.«

(*Karstensen.*)

Der afholdes vel næppe en Fest eller Forsamling paa Als, uden at man synger, og det hører til Sangens Natur, at »Mit Als« stemmes an. Men der er kun faa, der kender Sangens Digter.

Naar Kristen Karstensen synger om sin Ø

»Jeg elsker den saa saare«,

saa gælder dette ikke mindst den Plet ved Kærvej og Alssund, hvor hans Vugge stod og hans Barndom henrandt, omgiven som den er af Skov og Strand. Han havde et aabent

Øje for sin Hjmstavns Skønhed, og hvor han end færdedes og hvad han end saa af Naturskønhed, intet overstraaede for ham den lille Ø, som han elskede frem for noget andet Sted paa Jorden:

»og frit jeg maatte kaare,
jeg valgte mig et Als«.

Sin Skolegang og Livet i det gamle Hjem i Kær har han i en senere Tid skildret i følgende Digt, som han kalder »Barndomsglæder«, og som er skrevet til en Skolekammerat:

»Kom, sæt dig, Ven! og lad os sladre sammen
fortrolig her et lidet Øjeblik,
om svunden Barndoms glæde Leg og Gammen,
da med vor »Fibel« vi til Skole gik.«

Det er saa sødt at mindes hine Steder,
hvor Vuggen stod, hvor Bolden lystig fløj,
hvor Pogen lærte, og hvor Barndomsglæde
han delte fro i munter Leg og Støj.

Du husker nok, hvordan vi var til Mode
naar Skolemester havde været vred,
for Leksien ej vi ramsed' op paa Fode —
men fik vi Lov, hvor fløj vi saa af Sted.

Og hvilken Hurlumhøj med Bold og Trille!
Den Smaadrenge rørte sig saa flink og djærv,
som om han Verden gennemløbe vilde —
og en Springom var hele Livets Hverv.

Nu sværmed' vi omkring i Dal og Vænge,
og sorgløs traad' vi mangan Blomsterknop,
nu saa man os ved Kragereden hænge,
stolt gyngende i højen Elletop.

Ved Vintertid vi mødtes med vor Slæde,
og rask vi rulled' over Is og Sne;
de Skøjter skured' og de Træsko glede,
til Maanen stor i Østen lod sig se.

Mod kolde Nat tilbage først vi vendte,
ned over Øret trak vi vor Kalot.
Tit gamle Mo'er en Smule paa os skændte:
»Nej, Dreng, Dreng! det gaar aldrig godt!«

Naar vi saa kom, forpustede og trætte,
fra Turen hjem til Ovnens muntre Fyr,
saa maatte Fader ned sig hos os sætte
og os fortælle gamle Eventyr.

Men aldrig saa man Drengen saa fornøjet,
som naar med Julegaver Fader kom;
en lille Taare glindste ham i Øjet,
naar Fa'er begyndte med at dele om.

Og Nytaarsaften, husker du, vi kasted'
en Potte tit paa vrantne Nabos Port,
og med en Fart derfra vi alle hasted',
og ingen vidste, hvem det havdø gjort.

Ja, mangan Spøg og Løjer har vi øvet,
de unge Fugle flagred' vildt i Vaar.
Vel! om vor Aand for Spøg har Flugten
prøvet,
ved Alvor højere den Vingen slaar.

Saa gik det til i vore Barndomsdage,
ak! alt for længe siden svandt de hen.
Det er saa sødt at kalde dem tilbage,
saa sødt at drømme sig som Barn igen.«

Da Karstensen som Kandidat fandt den
Pige, der senere blev hans Hustru, skrev han
flere Digte til hende. I et Vers nævnes det
gamle Hjem i Kær med følgende smukke Ord:

»I ringe Hytte
 min Vugge gik,
 dog til den smilte
 et Engleblik.«

I August 1929 rejstes i Kær By en Minde-
 sten over Provst Karstensen. Det er en stor
 Natursten, som blev givet af Gaardejer Jør-
 gen Dethlefsen, Tombølgaard, med følgende
 Indskrift:

Her laa Fædregaarden,
 hvor Provst Kristen Karstensen,
 Als-Sangens Digter,
 fødtes den 25. April 1809.

Søndag den 25. August 1929 afsløredes
 Stenen ved en lille Højtidelighed.

Provst Thyssen holdt Mindetalen og fore-
 tog Afsløringen. Provst Karstensen's Sønne-
 søn, Redaktør Asger Karstensen, takkede
 paa Familiens Vegne, og Muséumsinspektør
 Raben, Sønderborg Slot, nedlagde paa Histo-
 risk Samfunds Vegne en Lavrbærkrans, idet
 han udtalte en Tak for den store Gave, Kri-
 sten Karstensen har givet sin Hjemstavn.
 Alssangen skal styrke den nuværende Slægt
 og kommende Slægter i Kærligheden til vort
 Als.

Kirkegaarden.

Kirkegaarden er Sognets Helligdom.

Den smukke Kirkegaard i Ulkebøl gem-
 mer mange Minder, ikke alene for Sognets
 Beobere, der værner og plejer Fædrenes
 Grave, den gemmer ogsaa Støvet af Mænd,
 hvis Navne er indprentet i Danmarks Hi-
 storie.

Det er Gravene fra de slesvigske Krige. I
 Treaarskrigen har Ulkebøl Sogn holdt sig

uden for Kampen. De Mænd, der i 1848—50 blev jordet her, er falden andet Steds.

I 1864 maatte Ulkebøl Sogn føle Kampens Hede den 29. Juni. Efter at de prøjsiske Tropper havde faaet Fod paa Als, kom det til den haardeste Kamp om Kær By og Terrænet omkring Tombølgaard. Paa Kær Halvø finder man ca. 40 Grave og Mindestene, paa Marker og Veje, der kort fortæller: »Her hviler« eller »her faldt«. I spredte danske Grave hviler 152 Mand paa Kær Halvø.

28 danske og 29 prøjsiske Soldater, faldne den 29. Juni 1864, hviler paa Ulkebøl Kirkegaard, samt 4 danske Soldater, der døde paa Lazarettet i Ulkebøl Skole.

Gravene fra Treaarskrigen.

Foran Vaabehuset ligger en Grav, hvis Marmortavle fortæller:

»Svensk Prem. Lieutenant
Knut Eric Friherre af Leyonhufvud
født den 27. April 1823
faldt i Slaget ved Dybbøl
den 5. Juni 1848.

1. Johs. 3,16: Ogsaa vi er skyldige at sætte
Livet til for Brødrene.

Dette Minde sættes ham af 2. Bataillons
Officerer.«

Svensk Premierløjtnant Friherre af Leyonhufvud tilhørte det svenske Helsinges Regiment. Han var kommen som frivillig til Danmark og ansat ved 2. Bataillon. I Kampen paa Dybbøl den 5. Juni 1848 faldt han ved et af Dagens sidste Skud, da hans Kompagni fik Ordre til at forfølge den vigen- de Fjende. Under Kompagniets Fremrykning faldt han dødeligt truffet paa et Gærde

ved Aabenraa Landevej, hvor nu Vejen fra Kolbes Værft støder til Chausséen. En Mindesten betegner Stedet.

Friherre af Leyonhufvud blev begravet paa Ulkebøl Kirkegaard den 8. Juni 1848.

Indtil den 8. Juni stod Leyonhufvuds Lig i Sønderborg Kirke, sammen med andre i samme Kamp faldne Officerer, deriblandt Oberstløjtnant M u n t h e af Morgenstjerne, Kommandør af 12. Btl. (falden ved Hvilhøj), Sekondløjtnant N i e l s R o t h e n - b u r g M u u s og 20 andre faldne Krigere. De blev jordet paa Sønderborg Kirkegaard af Pastor K r o g - M e y e r.

Efter Begravelseshøjtideligheden paa Sønderborg Kirkegaard førtes Leyonhufvuds Lig til Ulkebøl Kirkegaard, hvor det nedsænkedes i det af hans bedste Ven, svensk Løjtnant S i l v e r s t o l p e og flere Landsmænd valgte Gravsted. Grunden til, at Leyonhufvud jordedes i Ulkebøl var den, at den afdøde med sine svenske Landsmænd jævnligt besøgte Ulkebøl Præstegaard. Ulkebøl var bleven dem og den faldne kær, og de haabede, at deres venskabelige Forhold til Pastor Krog-Meyer vilde bevirke, at Graven blev særlig passet og fredet.

I Krigssamlingen paa Sønderborg Slot findes en Gengivelse af en Tegning af Leyonhufvuds Lig i Sønderborg Kirke. Den er tegnet af J. B a u d i t z den 7. Juni 1848. Den faldne ligger i Kiste med Lavrbærkrans om Panden. Billedet bærer følgende Underskrift skrevet af Tegneren:

»Ingen fortjente Lavrbærkransen bedre end han. Han faldt for en ædel Sag, alle vil mindes ham med Venskab og Kjærlighed:

hans Minde være helligt for Danmark, som han faldt for.

Død d. 5. Juni 1848.»

Foruden en stor Mængde danske Officerer stod omkring Leyonhufvuds Grav hans paa Als værende Landsmænd og deriblandt Officererne fra den svenske Cadetkorvet, som i de Dage laa for Anker ved Sønderborg.

Ved Graven holdt Pastor Krog-Meyer følgende Ligtale:

»Kirkens Gjerning havde vi allerede fuldbragt med dit Støv, hensovede Yngling, og vi have udtalt vor Tak til Dig og dem, der faldt i det alvorlige Møde for vort Lands Frelse, men vi kunne ikke lægge din jordiske Skikkelse til Hvile paa det Sted, hvor den fra nu af skal være, uden at bringe Dig i Afskedens Time her, hvor Landsmænd og Venner samles omkring din Kiste, et Løfte for de kommende Dage.

Du kom hertil med Begejstringens hellige Ild for vor retfærdige Sag; Du saa ikke egne Farer, men, som Landet, der havde fostret Dig, var Dig dyrebart, saa blev Landet, Du kom at værne om, Dig kiært, og Du gav det Bedste, Du ejede, hen for dets Ære, i Kampen for det. Ingen kan jo dog give større Vidnesbyrd paa Kiærlighed end at han giver sit Liv hen for Brødrene, og har Du ikke fulgt Apostelens Formaning: ogsaa vi ere skyldige at sætte Livet til for Brødrene?

See! derfor love vi at ville elske Dig igjen, og bevare dit Minde og dit Navn i vore Hjerter. Som de, der havde fulgt Dig til vort Land, have elsket Dig, ville vi elske Dig, og naar i kommende Tid vi gaa stille

forbi din Grav, for at vandre ind i den os saa kjære Helligdom ved dette Sted, ville vi fornye din Ihukommelse, og erindre vi lovede at elske dit Minde — da vil i mange Slægter fremad Ungmøen, naar hun gaar hen til Herrens Huus, end tale om den fremmede fra det fjerne Land til vor Egn, for at give sit Liv hen for os, og nu hviler her, og Ynglingen vil ofte, naar han samles med Vennerne ved din Grav, fortælle om Dig, Du kiække Kriger! som faldt for vort Fødelands Ære og Ret, og dit Navn skal overantvortes fra Slægt til Slægt med Kjærlighed.

Men — som dit Navn skal være os kjært — saa skal Stedet, hvor vi have nedlagt dit Støv, være os helligt og dyrebart. Som Verdens Forstyrrelser ikke naa hen til de Dødes stille Have, skal ej heller dens forstyrrende Haand naa hen til din Grav; vi ville værne om den og holde den i Fred, og hver Gang Vaaren udbreder sig over Danmarks Land, og Træet udfolder sit Blad, ville vi plukke friske Blomster og smykke dit Hvilested med dem, og, som Svea, hvor din Vugge stod, stedse vil mindes sin ædle, kjække Søn, saa skal Dana, hvem Du gav dit unge, smukke Liv, aldrig — det love vi — glemme dit Navn, dit Minde og din Grav!

2.

Sort Granittavle med Indskrift:

Wilhelm Heinrich August Kranolt
 Capitain i Generalstaben, R. af D.
 født i Itzehoe den 12. Januar 1818
 falden i Over Stolk d. 25. Juni 1850.

Kaptajn Kranolt var født i Itzehoe den 12. Januar 1818. Hans Barndoms Ønske var at blive Soldat, men Forældrene havde ikke

Raad til at sende ham paa Akademiet. 15 Aar gammel lod han sig hverve ved Livregimentet lette Dragoner, hvor han hurtigt blev Korporal. 1836 fik han Tilladelse til at besøge den militære Højskole, hvor han 1838 aflagde en fortræffelig Afgangsprøve. Efter at have underkastet sig Generalstabseksamen, blev han udnævnt til Premierløjtnant à la suite i Artilleriet.

1848 var han ansat som Adjutant, først ved Avantgarden, senere ved 3. Brigade under Olaf Rye, der forskellige Gange fremhævede hans Dygtighed og Mod¹⁾. Samme Aar blev han forfremmet til Kaptajn.

1849 var Kranolt Stabschef ved forskellige Brigader af Korpset i Sundeved og paa Als. 1850 drog han i Felten som Brigadechef, ansat ved 2. Brigade under Baggesen. I Slaget ved Isted faldt han for sin Konge. Da han under Brigadens Fremrykning mod Langsø sprenge tilbage for at undersøge Forholdene ved Øvre Stolk, hvor Fjenden havde aabnet Ilden, fik han en Kugle i Brystet.

Efter Forlydende blev han efter eget Ønske begravet paa Ulkebøl Kirkegaard. Ligesom Leyonhufvud og hans Venner er ogsaa Kaptajn Kranolt kommet i Venskabsforhold til Pastor Krog-Meyer, og derved har han vundet Ulkebøl kær.

3.

»Denne Steen satte det danske Folk
over Menig af 10de Bat. 3. Comp.
Christen Clausen, Ulkebøl
døde d. 27. Febr. 1850.«

¹⁾ Dansk Biograf. Lexikon, IX, 445.

Herom melder Ulkebøl Kirkebog:

Christen Clausen var en Søn af Boelsmand P. Clausen i Ulkebøl. Han stod som Menig ved 10. Bataillons 3. Kompagni og var den 13. April 1849 med til at tage de to saksiske Kanoner paa Dybbøl Banke. Han blev syg og indlagt paa Augustenborg Lasaret. Der blev han udskrevet fem Dage før sin Død, paa Grund af at han havde Svindsot. Jordfæstelsen fandt Sted den 6. Marts 1850.

4.

En anden Grav fra 1849 kendes ikke mere; Menig Nr. 219 ved 2. lette Bataillons 4. Komp., Hans Peter Hansen fra Maarløse, han blev dræbt ved et Vaadeskud og jordet paa Ulkebøl Kirkegaard den 2. Februar 1849.

Gravene fra 1864.

Nord for Kirken ligger Gravene fra den sidste slesvigske Krig.

En Granitsten med Marmortavle og Marmor Kors:

»Minde over 24 danske Krigere
falden i Kampen for Fædrelandet
den 29. Juni 1864

Fred med deres Støv.«

Ved Siden af denne Grav stod indtil 1924 en Sten med Indskrift:

»Minde over en dansk Officer,
falden i Kampen for Danmark
den 29. Juni 1864.

Fred med hans Støv.«

Derom skriver Pastor Krog-Meyer i Kirkebogen:

»1864, d. 2. Juli, jordedes 24 danske Soldater, 2 Officersaspiranter samt en Officer, Lieutenant Berzelius.«

Da der kun ligger én dansk Officer, falden den 29. Juni, paa Ulkebøl Kirkegaard, og denne ligger inden for samme Indhegning som de 24 nævnte Soldater, var der ingen Tvivl om, at det er den i Kirkebogen nævnte svenske Løjtnant Berzelius.

Paa Foranledning af Provst Thyssen er Stenens Indskrift bleven forandret, som den nu lyder:

Svensk frivillig
Underløjtnant H. V. L. Berzelius
født d. 15. 3. 1831
falden for Danmark
i Kampen paa Als
d. 29. Juni 1864.«

Derimod findes de to Officersaspiranters Grave ikke. Uden Tvivl ligger de i samme Grav som de 24 Soldater, og Stenens Indskrift er da fejlagtig. Kirkebogen maa betragtes som Dokument.

Efter Cohen: »De Faldnes Minde, 1864«, er de to Officersaspiranter Anton Sigurd Jacobæus og Niels Jacobsen, begge af 3. Infant. Regt. og faldne den 29. Juni, bleven jordet paa Ulkebøl Kirkegaard.

Svensk frivillig Sekondløjtnant Henrik Vilhelm Leonhard Berzelius fødtes den 15. Marts 1831 i Vådstena, hvor Faderen var Apoteker.

Efter Kursus paa Jönköpings Undervisningsanstalt og Upsala Akademi blev han 1853 Underofficer og 1855 Underløjtnant ved Jönköpings Regiment. I 1858 tog han sin Afsked, og da Krigen i 1864 udbrød, meldte han sig som frivillig i den danske Hær. Den

18. April 1864 ansattes han ved 3. Regiment som Sekondløjtnant.

En Søndag Morgen, mens han ventede paa sin Ekvipering, gik han paa Garnisonskirkegaarden og kom til at standse foran Ryes Mindestøtte. Da han læste Indskriften, sagde han til sin Ledsager: »Ack, den, som fick dö som han!« —

Berzelius var en behagelig, glad og munter Officer, afholdt af Kammeraterne. Hans gode Sangstemme gjorde ham snart til Soldaternes Ven.

Den 29. Juni 1864 gav Berzelius Livet hen for Broderlandet i Kampen paa Als. Han faldt under Kampen i Kær By. Nogle Kammerater havde set Berzelius, efter at han modigt havde foretaget et Fremstød med sin Afdeling, blødende trække sig ud af Kamplinien. Derefter var han ikke set mere.

Den 1. Juli udstilledes af Prøjserne Liget af en dansk Officer paa Ulkebøl Kirkegaard for at det evt. kunde blive kendt. En saaret, fangen dansk Soldat af 3. Regiment, der tilfældigt kom til Stede, udbrød straks, da han saa Liget: »Det var Løjtnanten, som sang saa smukt!« Ligeledes genkendtes Liget af Forpagteren paa Rønhave. ¹⁾

Liget begravedes med militær Honnør af Prøjserne den 2. Juli paa Ulkebøl Kirkegaard.

Derefter har der ved Begravelsen ikke været Tvivl om, at det var Berzelius Lig, og

¹⁾ Sml. »Mindeskrift over de i 1864 faldne Officerer«, udarbejdet af Kapt. Axel F. Hansen, 1909, pag. 26.

man maa undres over, at Mindestenens Indskrift hidtil kun har fortalt om »en dansk Officer«. Ligeledes er Berzelius' Navn anført paa den i Foraaret 1914 rejste Mindesten i Kær over faldne danske Officerer, »hvis Hvilested ikke kendes«.

Granitsten:

Peter Severin Lund,
 cand. theol.,
 Frivillig ved 18. Reg.
 Saaret den 29. Juni, død den
 18. Juli 1864.

Han var tro indtil Døden«.

Peter Severin Lund, født 13. December 1834, cand. theol. og lovende Videnskabsmand, var frivillig Menig i 18. Infanteriregiment. Han udmærkede sig første Gang, da han var i Ilden under 2. Brigades Modangreb i Kær By, efter Overgangen til Als. I Kampen mellem Kær og Hestehave blev han haardt saaret, en Kugle trængte gennem Lungen og Ryggen. Som haardt saaret blev han bragt paa Lasarettet paa Sandbjerg Slot og døde den 18. Juli. Efter eget Ønske blev han begravet paa Ulkebøl Kirkegaard, det Sted, hvor han saa ofte havde staaet Vagt.

Chr. Richardt, der havde set ham kort før Afrejsen, men ellers ikke kendte ham, skrev:

»Du lykkelige!

som valgte frit at dø for Folk og Land!

O, da du slængte hen din Bibelbog

og ung og kraftig skyndte dig til Fanen,

da tog du med hvert evigt Sandheds Ord,

som gemmes i de gamle, skrevne Blade

lig Hyancinten i et Blomsterløg.
 Ja, det var dette Ord, som drev dig frem,
 langt ud fra Far og Mor og Slægt og Venner
 i Farens Favn til Grøftens vaade Leje,
 til Markens blodbestænkte Arnested!
 Og da du, saaret og til Døden mattet,
 selv døende til døende gav hen
 det Nadverbrød, som i sin Trængsels Nat
 Alfrelsen til Sydebod velsigned',
 da følte du,
 at har end Verden Tusindtal af Smerter,
 den har af Sorger kun en eneste:
 Et skyldbetyngt Sind! een Glæde kun,
 at vide sig i Samfund med den Gud,
 som kender alle Hjertets skjulte Veje,
 og derfor Fred,
 Fred med dit Støv og Stjerner om dit
 Minde!«

Her under hviler
 3 danske Soldater
 død paa Lasarettet i
 Ulkebøl 1864.

Det danske Feltlasaret No. 5 var indrettet i Ulkebøl Skole. Der døde 1864 fire Soldater, der alle blev jordet paa Ulkebøl Kirkegaard. Den fjerdes Grav er ikke kendt.

- 1) Harald Frederik Vilhelm Vigen fra København. Menig Nr. 111 ved 2. Regiments 8. Komp., 33 Aar, død 20. Marts, begravet 23. Marts.
- 2) Christian Theodor Lyhne fra Horsens, Underkorporal Nr. 76 ved 5. Regiments 4. Komp., 26 Aar, død af Brystbetændelse den 22. Marts, begravet 26. Marts.
- 3) H. Tamm, Rebslager fra Bredsted. Menig Nr. 318, 3. Komp. ved Arbejdsafdelingen

paa Als, død af Tyfus den 27. Marts, begravet 3. April.

- 4) Jens Christian Sørensen fra Thodbøl (Ovtrup Sogn). Trainkusk Nr. 1485 ved 9. Batteri, død af Lungebetændelse den 1. April og begravet 3. April.

Prøjsiske Grave fra 1864.

Ved Siden af den danske Fællesgrav er en stor Gravplads, hvori der ligger 26 prøjsiske Soldater af 55. Infanteriregiments 2. Bataillon. Deriblandt Secondløjtnant *Theodor Bölling*. Et særligt Kors er rejst til Minde om Lt. Bölling.

Disse 26 Mand faldt i Kampen omkring Kær, den 29. Juni.

Ud mod Kirkegaardens Nordvesthjørne hviler tre Mand af 3. Prøjsiske Jæger-Bataillon, der ligeledes faldt i Kampen ved Kær den 29. Juni.

Soldatergrave og Mindestene

fra Kampen paa Kær Halvø.
den 29. Juni 1864.

1.

Ved Gaarden Ringbæk. Grav i Haven.
Jernkors:

»Herunder hviler
Rasmus Petersen fra Svendborg
5. Regiment 3. Comp.
som faldt for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.«

Jernkorset er sat 1881; det afløste et Trækors med samme Indskrift.

Menig No. 452, Rasmus Petersen, faldt i Kampen om denne Gaard. Dødelig saaret bragtes han ind i Stuen, hvor han døde samme Dags Middag. Gaardens Ejer, Chresten

Bonefeldt, begravede den faldne i Haven.
Rasmus Petersen var en Bondesøn fra Sørup
Sogn ved Svendborg.

2.

Vest for Gaarden Ringbæk. Jernkors med
Jerngitter:

»Herunder hviler
P. H. Heronimus fra Assens,
Soldat ved 5. Regt.
Falden for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.«

Heronimus, Underkorporal No. 336 ved
5. Regiments 8. Komp. var Skomagermester.
Han faldt nogle faa Meter nord for Stedet,
hvor han blev begravet.

3.

Ved Landevejen til Kær nordøst for Løk-
kegaard. Granitsten med Marmorplade:

»Minde over
Peter Hansen, Holte Gydehuus
Odense Amt, faldt i Kampen
den 29. Juni 1864.«

Peter Hansen var Menig No. 5 ved 5.
Regiments 5. Komp.

4.

Nord for Løkkegaard, nær Vejen ved Kær
Bæk. Jernkors med Jerngitter:

Herunder hviler
4 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

5.

Ved Gaarden Ellegaard. Jernkors og
Jerngitter:

»Herunder hviler
P. Rasmussen fra Kjettinge
paa Laaland, som faldt
for Fædrelandet d. 29. Juni 1864.«

Peter Rasmussen var Menig No. 89 og ved 5. Regiments 6. Kompagni. Han blev haardt saaret under Kampen om Ellegaard og blev bragt ind paa Gaarden, hvor han døde Natten til 30. Juni.

6.

Mindesten i Kær By.
Sleben Granitsten:

»Rejst til Minde om
Premierløjtnant
A. H. Drastrup, 3. Inf. Rgt.
Svensk Frivillig
Underløjtnant
H. V. L. Berzelius, 3. Inf. Rgt.
Sekondløjtnanterne
N. A. Færch, 3. Inf. Rgt.
H. H. Pingel, 4. Inf. Rgt.
H. H. Petersen, 5. Inf. Rgt.
G. Faye, 18. Inf. Rgt.
faldne paa Als den 29. Juni 1864,
hvis Hvilesteder ikke kendes.«

Stenen blev rejst 1914.

Prmlt. *Axel Henrik Drastrup*, født 1825 i Kerteminde, gik 1848 med som Frivillig ved 10. Bataillon og blev samme Aar udnævnt til Sekondløjtnant i Infanteriets Krigsreserve. I Slaget ved Kolding blev han haardt saaret, et lettere Saar fik han 1850 i Træfningen ved Helligbæk. 1864 rykkede han ud med 3. Regiment. Den 18. April blev

han saaret paa Dybbøl. I Kampen nord for Kær By den 29. Juni faldt han.

Efter Kapt. Axel Hansens Mindeskrift over de i 1864 faldne Officerer (København 1909) skal Prlt. Drastrup være jordet paa Sønderborg Kirkegaard. Der berettes Side 54: »Under Angrebet paa Kær By om Morgen den 29. Juni gennemborede en prøjsisk Kugle hans Bryst, hvorefter han indbragtes som død til det fjendtlige Lasaret i Sønderborg, hvor han jordedes den 2. Juli paa den daværende Kirkegaard«.

Drastrup faldt under Angrebet paa Bertelsens Gaard (Ferd. Petersen) lige nord for Gaarden.

Fra en prøjsisk Stabslæge, som efter Kampen var med til at afsøge Slagmarken efter Saarede og Døde, og fandt Drastrup, haardt saaret i Underlivet, modtog Drastrups Hustru følgende Brev:

Schelde, d. 30ten Juni 1864.

Wertheeste Frau!

Ich habe die traurige Pflicht zu erfüllen, Ihnen den vielleicht letzten Gruss Ihres Mannes zu überbringen, der schwer verwundet durch den Unterleib auf dem Schlachtfelde von mir gefunden wurde. Seien Sie der aufrichtigen Teilnahme versichert, wie ich sie auch Ihrem braven Manne gezeigt habe.

Hochachtungsvoll

Dr. Rosenzweig

Stabs- und Bataillonarzt
des 2ten Bataillons Branden-
burgschen Füsilier-Regiments
No. 35 im Schleswig.

An
 Frau Prlt. A. Drastrup
 im Kopenhagen.

Absender: Dr. Rosensweig
 im Auftrage des Prem.Lieut. Drastrup
 3. Regt. 7. Komp.

Naar Dr. Rosenzweig skriver, at han fandt den haardt saarede Premierløjtnant paa Slagmarken, maa det antages, at Drastrup er død kort efter. Ellers vilde Stabslægen have meddelt, paa hvilket Lasaret han var kommet, og hvis han var død paa Sønderborg Lasaret, vilde hans Lig sikkert være blevet sendt hjem, i det mindste havde hans Hustru faaet Efterretning. — Drastrup er uden Tvivl død paa Slagmarken, før han kunde bringes bort. — Mange af de Faldne i Kampen omkring Kær By blev paa Høstvogne kørt til Sønderborg og jordet i en stor dansk-tysk Fællesgrav paa Kirkegaarden. Denne Grav blev sløjfet 1903. Gamle Sønderborgere, Gartner Livoni, Slagtermester F. W. Michelsen o. a., har fortalt, at der blandt disse Faldne var et Par danske Officerer.

Svensk frivillig *Løjtnant Berzelius* hviler paa Ulkebøl Kirkegaard, hvor hans Grav er omtalt.

Sekondløjtnant *Niels Andersen Færch*, født i Aalborg 1841, blev 1863 udnævnt til Sekondløjtnant i Infanteriets Krigsreserve og ansat ved 3. Bataillon. Med 3. Regiment rykkede han 1864 ud, han kæmpede ved Mysunde og deltog i Dybbøls Forsvar. Den 29. Juni faldt han i Kampen om Bertelsens Gaard i Kær By, sammen med Prlt. Drastrup.

Sekondløjtnant *Hans Henrik Pingel* var Københavner, født 1838. Som ung Mand drev

Eventyrlysten ham ud i Verden. 1859—61 tjente han i Fremmedlegionen i Algier og avancerede til Korporal. Efter at have gennemgaaet Aspirantskolen kom han i Marts 1864 som Aspirant til 4. Regiment. Den 30. Maj udnævntes han til Sekondløjtnant i Krigsreserven. Den 29. Juni faldt han i Kampen ved Arnkil.

For Sekondløjtnant *Harald Hirschfeld Petersen* er der rejst en Mindesten ved Møllestedgaard, hvor han faldt.

Sekondløjtnant *Gerhard Faye*, født i Hjørring 1836, aftjente sin Værnepligt i Aalborg i Sommeren 1863. I Begyndelsen af November samme Aar blev han indkaldt og gjorde som menig Soldat Tjeneste ved Dannevirke. Han avancerede til Underkorporal. Den 18. April 1864 udmærkede han sig ved Forsvaret af Brohovedet og forfremmedes til Sekondløjtnant i Krigsreserven ved 18. Regiment. Under 18. Regiments Kamp ved Hestehave faldt han, idet han fik en Kugle midt i Panden, da han under Raabet »Fremad« sprang op paa et Gærde.

7.

Ved Landevejen i Kær Hestehave.

Jernkors med Jerngitter:

»Herunder hvile
4 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

8.

Sleben Granitsten. Jerngitter:

»Minde over
15 danske Soldater,
faldne for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

Disse 15 Mand skal efter Meddelelse af afdøde Tømrermester Fussing, Hellerup, som selv deltog i Kampen, være af 18. Regiment. Graven, som var betegnet med et Trækors med lignende Indskrift, laa ca. 700 Meter længere mod Nordøst. 1910 blev Graven flyttet og samtidig sattes Stenen.

9.

Ved Gaarden Rønhave.

Jernkors under Sørgeask. Jerngitter:

»Herunder hvile
64 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

10.

Mindesten ved Vejen nord for Rønhave.
Granitsten med Marmorplade:

»Hier fiel
der Hauptmann und Comp.-Chef
Graf von Maltzahn
8. Brandbg. Inf. Reg. Nr. 64
d. 29. Juni 1864.«

Greve v. Maltzahns Grav er paa Sottrup Kirkegaard.

11.

Lidt længere mod Nord, ved samme Vej,
sleben Granitsten med Jerngitter:

»Herunder hvile
4 tapre danske Soldater
som faldt i Kampen for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

Indtil 1911 stod samme Sted et Jernkors
med Indskrift:

»Herunder hviler
en dansk Soldat
som faldt for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

Korset stod ved Vejkanten, men selve Graven laa ca. 5 Meter inde i Marken. Markens Ejer, Gaardejer Bertel Schmidt, Ulkebølskov, havde altid paastaet, at der ikke laa én, men fire Mand i Graven. I 1911 blev Graven undersøgt, og det viste sig, at Bertel Schmidt havde Ret. Resterne af de fire Lig blev da begravet ude i Vejkanten, under den Sten, som nu staar.

12.

Mindesten ved Skovkanten Øst for Skelbækgaard:

»Her faldt
Prlt. J. P. T. Westberg
ved 4. Regt.
d. 29. 6. 1864.«

Stenen blev rejst den 23. April 1925 af Komitéen til Rejsning af Mindestene for Faldne i de slesvigske Krige.

Prmlt. Jens Peter Thorvald Westberg, født 1829 i København, var theologisk Kandidat, da han meldte sig til frivillig Tjeneste i 1848. 1849 udnævntes han til Sekondløjtnant. — 1864 var han Chef for 4. Regts. 7. Komp. Den 29. Juni stod han med sit Kompagni i Kamp ved Arnkilskovens vestlige Udkant, men trængtes snart tilbage mod Bertel Schmidts Gaard. Under denne Tilbagegang faldt han lige i Skovkanten. Liget fandtes først nogen Tid efter. Det førtes til København og blev jordet den 15. August paa Garnisonskirkegaard.

13.

Paa Arnkilsøre. Jernkors med Jerngitter:

»Herunder hvile
22 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.«

Foruden Arnkilsmonumentet findes der ned mod Alssund tre og mod Augustenborg Fjord én tysk Mindesten, hvor de forskellige Regimenter landede under Overgangen til Als.

14.

Ved Stranden nord for Skelbækgaard. Jernkors med Jerngitter:

»Herunder hviler
Jens Petersen
18. Regts. 7. Komp. No. 490
som faldt for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.«

15.

Ved Stranden øst for Vranglandgaard. Granitsten med Marmorpladen:

En dansk Soldat
falden
den 29. Juni 1864.

16.

Ved Landevejen syd for Vranglandgaard. Jernkors med Jerngitter:

Herunder hviler
en dansk Soldat
som faldt for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

17.

Mindestene ved Nørmarkvejen, Nord for Tombølgaard:

Her faldt
Oberst T. C. Faaborg
d. 29. 6. 1864.

Stenen er rejst den 24. April 1925 af Komitéen til Rejsning af Mindestene for Faldne i de slesvigske Krige.

Theodor Christian Faaborg, født 1814 i Odense, blev Officer i 1838. I Treaarskrigen deltog han som Kaptajn og Adjutant ved Overkommandoen og kæmpede bl. a. ved Bov, Slesvig og Isted.

Ved Mobiliseringen 1863 blev han Kommandør for 4. Regiment og kort efter udnævnt til Oberst. I Begyndelsen af Marts 1864 fik han Kommandoen over 4. Infanteribrigade og deltog som dens Chef i Dybbøls Forsvar, særlig i Kampen den 17. Marts. Under Kampen paa Als den 29. Juni førte han selv 18. Regts. 8. Kompagni frem mod Tombølgaard. Da han kom ud af Skoven lidt nord for Gaarden, blev han modtaget af stærk fjendtlig Ild. Obersten blev dødelig saaret. Han blev ført ind paa Tombølgaard og den næste Dag til Lasarettet i Øster Snogbæk. Her døde han den 1. Juli. Hans Grav er paa Dalum Kirkegaard.

18.

Ved Tombølgaard. Jernkors med Jerngitter:

Herunder hvile
5 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

19.

Ved Nørmarkvejen, mellem Tombølgaard
og Kær By. Jernkors og Jerngitter:

Herunder hvile
8 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

Denne Grav laa længere mod Vest i Mar-
ken. 1908 blev den flyttet ud til Vejen.

20.

Jernkors med Jerngitter:

Herunder hvile
15 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
den 29. Juni 1864.

Graven laa indtil 1908 ca. 300 Meter læn-
gere mod Øst.

21.

Paa Markerne nord for Kær By:
Jernkors:

Herunder hvile
en dansk Soldat
som faldt for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.

22.

Jernkors:

Herunder hviler
en dansk Soldat
som faldt for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.

23.

Jernkors:

Herunder hvile
2 danske Soldater
faldne for Fædrelandet
d. 29. Juni 1864.

24.

Mindesten. Granit med Marmorplade,
foroven en Kanonkugle med et lille Mar-
morkors:

»Hier fielen am 29. Juni 1864
vom 2. Bataillon 8. Brandbg. Inf.Regt. No. 64

Sec. Lieut. v. Harbou

» Rechholz

Untffz. Kannenberg

Gefr. Engelmann

» Schönbeck

Musk. Kurth

» Miessfeldt

» Blume

» Neetzel

» Pritzkow

» F. Schönbeck

» Giermann

» Rode

» Küster

» Mollenhauer

» Seefeld

als treue Söhne der Uckermark«

Skt. v. Harbou's Grav er paa Sottrup
Kirkegaard.

Ny Mindesten for Faldne i Kampen paa Als.

I det sidste Aar er der af »Komitéen til
Rejsning af Mindesten for Faldne i de sles-
vigske Krige« har sat følgende Sten:

I Kær By:

Her faldt

Skt. W. E. G. Buchhave

og

Offasp. A. S. Jacobæus

ved 3. Regt.

den 29. 6. 1864.

William Elias Georg Buchhave var Præstesøn og født 1837 i Vinding. Han blev Student fra Aarhus og studerede derefter Teologi. Kort før han skulde op til Embeds-eksamen forlod han dette Studium, da han ikke følte sig kaldet til at blive Præst.

Han gennemgik Reserveofficersaspirant-skolen paa Frederiksberg Slot, og i 1862 ud-nævntes han til Sekondløjtnant i Infanteriets Krigsreserve, og tildeltes 3. Infanteri-Bataillon.

Efter at være bleven Officer, uddannede han sig som Førstmand; men saa kom Kri-gen. Han indkaldtes og ansattes ved 3. Regi-ments 7. Kompagni.

Den 16. Marts 1864 var han første Gang i Ilden. Senere blev han syg og kom først tilbage til sit Regiment den 8. Juni og til-deltes 6. Kompagni.

Den 29. Juni stod Regimentet i haard Kamp i Kær By. 6. Kompagni fik Ordre til at gaa frem fra Øst mod Bertelsens Gaard (nu Ferdinand Petersen), som var taget af Prøjserne og erobre den tilbage. Solen var lige ved at staa op. Da traadte Buchhave frem foran sin Deling og talte saa-ledes til sine Folk: »Soldater, vend Eders Øjne mod Øst og se, hvor smukt Solen hil-ser os! Lad os haabe, at den Gud, som lader Solen udsende sin pragtfulde Glans, vil give os sin Hjælp, saa at den Gerning, vi nu skal udrette for Konge og Fædreland, ogsaa maa kunde sprede sin Glans over Dagen!«

Det gik frem til Angreb paa Gaarden, og Kampen om denne Gaard fordrede store Ofre. Buchhave blev haardt saaret. Nogle af hans Folk vilde føre ham tilbage; men to

af dem blev skudt, hvorfor Buchhave udbrød: »Lad mig dog ligge, for at ikke flere skal falde for min Skyld!« — Han faldt i Fangenskab og blev ført til Lasarettet paa Sønderborg Slot, hvor han døde den 6. Juli. Liget blev ført til Hjemmet og jordet paa Sahl Kirkegaard i Ribe Stift.

Officersaspirant Anton Sigurd Jacobæus faldt paa samme Sted; han hviler i Fællesgraven paa Ulkebøl Kirkegaard.

Her faldt
Svensk Frivillig
Skt. H. V. L. Berzelius
ved 3. Regt.
den 29. 6. 1864.

Hans Grav er paa Ulkebøl Kirkegaard.

Her faldt
Prlt. A. H. Drastrup
og
Skt. N. A. Færch
ved 3. Regt.

De to Faldne omtales under Mindestenen i Kær By over faldne danske Officerer, »hvis Hvilesteder ikke kendes.« Stenen staar ved Ferdinand Petersens Gaard.

Ved Ferdinand Petersens Gaard:
I Kampen om denne Gaard faldt
Prlt. B. D. M. Walter
Skt. J. G. F. Schlegel
Offasp. N. Jacobsen
ved 3. Regt.
den 29. 6. 1864.

Prlt. Barthold D. M. Walter var født 1828 i Ratzeburg, hvor Faderen var Amt-

mand. Walter udnævntes 1851 til Sekondløjtnant ved 3. Bataillon, hvor han stod indtil sin Død. 1863 blev han Premierløjtnant. 1864 kæmpede han ved Mysunde, hvor han blev let saaret, og ved Dybbøl den 17. Marts og 18. April.

Den 29. Juni faldt han under Kampen om »Bertelsens Gaard«. Haardt saaret førtes han til Augustenborg Lasaret, hvor han døde samme Dag. Hans Grav er paa Augustenborg Kirkegaard.

Sklt. Johan Georg Schlegel var født 1843 i Klampenborg, hvor Faderen var Skovrider. Han gik i Toldvæsenets Tjeneste og efter, at han havde gennemgaaet Reserveofficersaspirantskolen udnævntes han 1862 til Sekondløjtnant i Infanteriets Krigsreserve med Ansættelse ved 3. Bataillon. 1863 ansattes han som Fuldmægtig i Køge. Ved Mobiliseringen 1863 mødte Schlegel ved 3. Regiments 7. Kompagni og afgik den 4. Decbr. 1863 med Regimentet til Slesvig.

Han deltog i forskellige Kampe under Dybbøls Forsvar. Den 29. Juni blev han haardt saaret i Kampen om Bertelsens Gaard. Han faldt i Fjendehaand og bragtes til Lasarettet paa Sandbjerg Slot, hvor han døde den 2. Juli. Liget blev begravet paa Sottrup Kirkegaard.

Officersaspirant N. Jacobsen, som faldt under samme Kamp, hviler i Fællesgraven paa Ulkebøl Kirkegaard.

Ved Løkkegaard:

Her faldt
Sklt. R. L. Møller
ved 5. Regt.
den 29. 6. 1864.

Rasmus Larsen Møller var født 1840 i Viby Mølle ved Kerteminde. Han blev Gartner; men hans største Lyst var at blive Officer, og det lykkedes ham at komme paa Aspirantskolen.

Den 12. Marts 1864 afgik han som Aspirant til 5. Regiments 6. Kompagni. Den 30. Maj udnævntes han til Sekondløjtnant og blev ved sin Afdeling som Officer.

Under Kampen paa Als blev han hørdt saaret, da 5. Regiment fra Engelshøj søgte frem mod Løkkegaard for at forhindre Brigade Goebens Fremrykning. I Nærheden af Løkkegaard faldt han dødelig saaret i Fjendehaand. Han kom paa Lasarettet i Augustenborg, hvor han døde den 12. August. Hans Grav er paa Augustenborg Kirkegaard.

Ved Frydendal:

Her faldt
Svensk frivillig Menig
P. F. C. Lindblad
ved 5. Regt.
den 29. 6. 1864.

Peter Fredrik Christoffer Lindblad fra Lindköping stod som frivillig Menig No. 18 ved 5. Regts. 3. Kompagni. Han blev haardt saaret under Regimentets Fremrykning fra Engelshøj mod Løkkegaard og bragtes til Lasarettet paa Sønderborg Slot, hvor han døde den 5. Juli. Den 10. Juli blev han jordet paa Sønderborg Kirkegaard.

Ved Vejen nord for Løkkegaard:

Her faldt
Prlt. W. B. Stonor
ved 5. Regt.
den 29. 6. 1864.

William Brown Stonor, født 1828 paa Nygaard ved Tikøb, kom efter sin Konfirmation paa et Skibsmæglerkontor i Helsingør. Hans Lyst stod imidlertid til at blive Soldat, derfor var han i 1848 en af de første der meldte sig til frivillig Tjeneste i Hæren. Han rykkede ud med 2. Jægerkorps og deltog med Hæder i flere Fægtninger. Han uddannedes derefter til Officer og 1849 udnævntes han til Sekondløjtnant. I 1849 kæmpede han ved Fredericia, 1850 stod han ved 10. Bataillon og udnævntes 10. Septbr. til Premierløjtnant. To Dage efter foretog han et vellykket Angreb ved Mysunde.

I 1864 deltog han som Kommandør for 5. Regiments 1. Kompagni. Den 17. Marts stod han i Kampen ved Dybbøl-Ragebøl og udmærkede sig under Dybbøls Forsvar. To Dage før sin Død modtog han Ridderkorset. I Kampen om Løkkegaard, d. 29. Juni, blev han saaret, og døde den 19. Juli paa Lasarettet i København.

Ved Møllestedgaard:

Her faldt
Sklt. H. H. Petersen
ved 5. Regt.
den 29. 6. 1864.

Harald Hirschfeld Petersen, Søn af en Urmager i Nyborg, blev 1862 indkaldt til Militærtjeneste ved 5. Infanteri Bataillons 4. Kompagni. Han avancerede til Korporal.

Paa Grund af sit gode Forhold under Krigen indstilledes han til Officer og under 30. Maj 1864 blev han udnævnt til Sekondløjtnant i Infanteriets Krigsreserve. Som Officer deltog han i Kampen paa Als den 29. Juni.

Under Fremrykningen mod General von Goebens Brigade, der fra Terrænet mellem Løkkegaard og Frydendal satte ind med et overraskende Angreb, som udførtes i Skjul af tætte Hegn og høje Kornmarker, faldt Petersen. Hvor han hviler, kendes ikke, — formentlig i en af Fællesgravene.

Ved Straabjerggaard:

Her faldt
Korp. P. V. Rieffestahl
ved 5. Regt.
den 29. 6. 1864.

Peter Veile Rieffestahl var født paa Gilstedgaard ved Odense, og ved Indkaldelsen ansat i en Manufakturforretning i Odense.

Under Regimentets Fremrykning den 29. Juni blev han haardt saaret i Brystet og af to danske Soldater bragt ind paa Straabjerggaard, hvor Gaardejer Paulsen plejede ham i to Dage, indtil han blev bragt til det prøjsiske Feltlasaret paa Sønderborg Slot. Her døde han den 3. Juli og blev begravet paa Sønderborg Kirkegaard.

Ved Sydvesthjørnet af Arnkil-Folekobbøl:

Her faldt
Kapt. C. P. D. Bügel
ved 4. Regt.
den 29. 6. 1864.

Casper Peter Daniel Bügel var født 1825 i København. Han blev Kadet i 1841 og 1845 Sekondløjtnant. I Treaarskrigen deltog han kun kort Tid, da han i Fifteraaret 1848 blev kommanderet til Vestindien. 1853 kom han tilbage og ansattes ved 4. Liniebataillon.

1864 stod han som Kaptajn ved 4. Regiment. Den 29. Juni havde hans 4. Kompagni Stilling i Kommunikationsgangen nord for Kærvig. Saasnart Prøjsernes Overgang blev alarmeret, samlede han Kompagniet og rykkede saa langt mod Nord, at Fjenden kunde beskydes. Først da Stillingen ved Fjendens Fremrykning blev uholdbar, gav han Ordre til Tilbagetog, men samtidig saaredes han dødeligt. Bügel faldt i Fangenskab og førtes til Lasarettet paa Sandbjerg Slot, hvor han døde næste Dags Morgen. Liget blev senere afhentet af Broderen og jordet paa Garnisonskirkegaarden i København.

Ved Als Sund, lidt Syd for Arnkil Landingssted:

Her faldt
Skt. C. Trepka
ved 18. Regt.
den 29. 6. 1864.

Christian Trepka var født 1842 i København, Søn af Oberst Trepka, der faldt ved Ovre Stolk 1850. Først vilde han være Sø-officer, men opgav dette og blev Student. I Begyndelsen af Aaret 1864 gik han paa Aspirantskolen og afgik den 16. Marts som Aspirant til 18. Regiment og deltog i Dybbøls Forsvar. Under 30. Maj udnævntes han til Sekondløjtnant.

Natten til den 29. Juni var han med sine Folk paa Skansearbejde paa det Sted, hvor den første Landgang skete. Om Morgenen tidlig, da Regimentet rykkede frem til Understøttelse af 4. Regiment, blev han haardt saaret og indlagdes af Fjenden paa Snogbæk Lasaret, hvor han døde den 9. Juli. Den 11. Juli begravedes han paa Sottrup Kirke-

gaard; men Liget toges senere op og blev den 22. August jordet paa Søetatens Kirkegaard i København.

Ved Alssund, mellem Arnkil Skovløberhus og Arnkilsøre.

Her faldt
Prlt. J. P. Hindenburg
ved 4. Regt.
den 29. 6. 1864.

Johan Philip Hindenburg var født i København 1833, hvor Faderen var Generalmajor. Han blev Kadet og udnævntes 1852 til Sekondløjtnant. I 1864 stod han ved 4. Regiments 1. Kompagni og deltog i Dannevirkes og Dybbøls Forsvar. Den 29. Juni kommanderede han Feltvagt No. 2 paa Arnkilsøre. Da Baadkolonnerne naaede i Land angrebes Hindenburgs Halvdeling i Front og Flanke af en overlegen Styrke. Hindenburg saaredes dødelig, kun faa af hans Folk undkom til Skoven. Han førtes døde til Snogbæk Lasaret, hvor han døde samme Dag og blev begravet paa Nybøl Kirkegaard. Senere blev Liget gravet op igen og ført til Garnisons Kirkegaard i København.

Ved Skovranden, mellem Skovløberhuset og Arnkilsøre:

Her faldt
Skl. H. H. Pingel
ved 4. Regt.
den 29. 6. 1864.

Hans Navn er paa Mindestenen i Kær over faldne Officerer, »hvis Hvilesteder ikke kendes«.

Ved Vejen og ved Indkørslen til Clausens Gaard i Kær Vestehave staar tre Mindesten.

- 1) Her faldt
Sekt. G. Faye
ved 18. Regt.
den 29. 6. 1864.

- 2) Her faldt
Offasp.
F. F. S. Baron Bretton
ved 18. Regt.
den 29. 6. 1864.

- 3) Her faldt
Menig P. S. Lund
ved 18. Regt.
den 29. 6. 1864.

Skt. Faye er omtalt under Mindestenen i Kær By. — Baron de Bretton faldt sammen med Faye og P. S. Lund, hans Grav er paa Augustenborg Kirkegaard. Cand. theol. P. S. Lund hviler paa Ulkebøl Kirkegaard.

Mindestenen for de Faldne i Verdenskrigen

Foran Ulkebøl Kirkes Vestgavl rejstes i Aaret 1920 Mindestenen for de faldne. Det er en omkring 2 m høj Natursten, der hviler paa en Stensætning af 11 store Granitblokke. Stenene er samlede i Ulkebøl Sogn og givet af Sognefolkene. Den store Sten er fundet paa Gaardejer Bertel Schmidts Mark i Ulkebølskov. Tegningen til Stenen og dens Anlæg er givet af afdøde Professor Nyrop. Det siges, at det var den store Kunstners sidste Arbejde. Øverst i Stenen er indhugget Kir-

kens gamle Korsmærke og derunder følgende Indskrift:

»Denne Sten rejstes til Minde om 76 Mænd her fra Ulkebøl Sogn, falden langt fra Hjem og Kære i den store Krig 1914—18.«

Guds Fred med voré Døde.

Stenen blev afsløret den 11. November 1920, Toaarsdagen efter Revolutionen. En stor Del af Sognets Beboere havde givet Møde. Sønderjydsk Kommando havde sendt et Æreskompagni, og fra Kanonbaaden »Guldborgsund«, der laa i Sønderborg Havn, mødte en Afdeling Matroser. Der samlede sig omkring 600 Personer paa Kirkegaarden. Første Tale blev holdt af Gaardejer Bertel Schmidt, som Formand for det Udvalg, der rejste Stenen. Derefter holdt Provst Thyssen selve Afsløringstalen. Mens Stenen blottedes, præsenterede Æreskompagniet. Gdr. Lawaetz overtog Stenen paa Kirkeforstanderskabets Vegne og lovede at frede Mindet og overlevere det til kommende Slægter.

Det var den første Mindesten, der blev rejst for de Faldne i Sønderborg Amt.

Inde paa Kirkens Nordvæg, nærmest Koret, hænger en smukt udstyret Mindetavle af brun Eg, med de faldnes Navne i Guldskrift. Malermester Jørgen Lausen, København, født i Ormstoft i Ulkebøl Sogn, har skænket Tavlen til Kirken i Sommeren 1922,

Provst Thyssen afslørede denne Tavle efter en Søndagsgudstjeneste. Tavlen bærer følgende Indskrift:

Til Minde om de faldne fra Ulkebøl Sogn i den store Krig 1914—18.

Derefter følger Navnene af 77 Sogndmænd. (At Mindestenen paa Kirkegaarden bærer Tallet 76 ligger deri, at én Dødsanmeldelse er kommen senere.)

- Nicolai Beck, † 30. 4. 1917 }
 Peter Beck, † 17. 2. 1915 } Brødre
 Jens Christensen Brock, † 15. 10. 1914
 Christian Christensen Brock, † 8. 8. 1916
 Andreas Christensen, † 23. 7. 1915
 Wilhelm Christensen, † 6. 9. 1914
 Peter Jørgen Christensen, † 12. 6. 1918
 Hans Jørgensen Christensen, † 9. 9. 1917
 Niels Christensen, † 10. 3. 1915
 Claus Clausen, † 25. 3. 1918
 Christian Clausen, † 24. 4. 1916
 Jørgen Clausen, † 20. 9. 1914
 Jens Clausen, † 24. 3. 1918
 Jens Nielsen Due, † 1. 11. 1915 }
 Christian Johansen Due, † 8. 8. 1916 } Brødre
 Jørgen Jacob Christensen Esmann, † 30. 9. 1914
 Hans Jørgen Eriksen, † 21. 6. 1917
 Hermann Fanger, † 5. 9. 1917
 Friedrich Peter Gusmann, † 18. 11. 1916
 Hans Christian Hansen, † 13. 10. 1915
 Otto Johann Hansen, † 5. 10. 1916
 Johannes Theodor Hansen, † 20. 8. 1914
 Hans Christian Hansen, † 20. 9. 1915
 Christian Hansen, † 31. 10. 1916
 Frederik Hass, † 18. 6. 1915
 Mathias Mathiesen Hell, † 4. 5. 1917
 Frederik Theodor Hintze, † 30. 9. 1915
 Hans Peter Wilhelm Hess, † 22. 10. 1918
 Christian Peter Petersen Høj, † 25. 7. 1916
 Hans Iversen, † 2. 10. 1914
 Christian Iversen, † 8. 3. 1916
 Hans Jacobsen, † 18. 4. 1918
 Jørgen Jacobsen, † 31. 5. 1916

- Peter Jacobsen, † 29. 2. 1916
 Christian Friedrich Wilhelm Jacobsen, † 22. 3. 1913
 Heinrich Jahnke, † 1. 6. 1916
 Jens Jørgensen, † 26. 7. 1917
 Hermann Otto Jessen, † 28. 3. 1918
 Hans Jepsen Johansen, † 1. 9. 1914.
 Peter Jørgensen, † 28. 8. 1914
 Christian Jørgensen, † 10. 9. 1915
 Johannes Georg Jørgensen, † 2. 5. 1917
 Hans Nissen Kaad, † 20. 9. 1914
 Christian Karstensen, † 1. 5. 1917
 Wilhelm Frederik Kray, † 16. 9. 1914
 Hans Jakob Karstensen, † 2. 8. 1915
 Jes Hansen Kock, † 14. 5. 1916
 Frederik Gustav Krause, † 26. 10. 1915
 Heinrich Peter Lass, † 11. 9. 1915.
 Theodor Lawaetz, † 2. 4. 1918
 Christian Julius Ludvigsen, † 27. 10. 1914
 Heinrich Markussen, † 17. 11. 1917
 Jørgen Mathiesen, † 15. 7. 1918.
 Johannes Frederik Matzen, † 13. 12. 1914.
 Jens Meier, † 4. 9. 1915.
 Jens Peter Meyer, † 29. 9. 1915.
 Christian Christensen Møller, † 22. 3. 1917.
 Claus Jørgensen Møller, † 26. 8. 1917.
 Hans Nicolaisen, † 31. 3. 1918.
 John Ewald Albin Nicolaisen, † 18. 9. 1914.
 Niels Nielsen, † 10. 11. 1915.
 Wilhelm Olsen, † 29. 4. 1917.
 Peter Petersen, † 24. 11. 1917
 Hans Petersen, † 4. 10. 1915.
 Jens Peter Petersen, † 7. 5. 1917.
 Alfred Fritz Pfeifer, † 16. 7. 1915.
 Peter Hansen Schmidt, † 24. 3. 1916.
 Nis Schmidt, † 25. 2. 1916.
 Jørgen Jørgensen Schmidt, † 8. 7. 1917.
 Frederik Wilhelm Johann Seelk, † 7. 10. 1914.

Peter Severin, † 6. 9. 1916.

Heinrich Stachg, † 11. 9. 1916.

Christian Friedrich Thiesen, † 11. 11. 1916.

Peter Petersen Thomsen, † 19. 7. 1915.

Christian Thuesen, † 15. 4. 1915.

Christian Vogelsang, † 18. 11. 1914.

Nicolai Wolf, † 9. 9. 1916.

